

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Implicitní a explicitní postoje vůči romskému etniku

Bc. Zdeněk Bartoš

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Hnilica, CSc.

Praha 2016

Prague College of Psychosocial Studies

Implicit and explicit attitudes toward Romani ethnicum

Bc. Zdeněk Bartoš

The Diploma Thesis Work Supervisor: Doc. PhDr. Karel Hnilica, CSc.

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Datum

Podpis studenta

Poděkování

Chtěl bych na tomto místě poděkovat vedoucímu své diplomové práce Doc. PhDr. Karlu Hnilicovi, CSc. za ochotu, rady a cenné připomínky. Také Russellu H. Faziovi, Ph.D, Bertramu Gawronskimu Ph.D., Janu De Houwerovi, Ph.D., Keithu Paynemu, Ph.D. za poskytnuté materiály a podnětné myšlenky. A v neposlední řadě Mgr. Cyrilu Kunštovi za jeho přínosné konzultace ohledně metodologie a statistiky.

Anotace

Diplomová práce se zabývá tématem rasových postojů vůči Romům. Autor se v teoretické části zabývá postoji a jeho složkami, zejména kategoriemi implicitních a explicitních postojů. V souvislosti s těmito kategoriemi jsou představeny modely, techniky měření a jejich vzájemný vztah. Dále je věnována pozornost stereotypům, předsudkům a rasismu. Detailně je popsáno vymezení Romů a stereotypy, které jsou jim přisuzovány. V empirické části byly zkoumány implicitní a explicitní postoje vůči Romům pomocí přímých a nepřímých technik u 86 respondentů. Šest ze sedmi hlavních hypotéz bylo potvrzeno a na dvě výzkumné otázky byly nalezeny odpovědi. Veškeré závěry jsou v práci podrobně diskutovány.

Klíčová slova

implicitní postoj, explicitní postoj, stereotypy, předsudky, romská populace

Abstrakt

The thesis studies the topic of racial attitudes towards Romany. The author deals with attitudes and their components in the theoretical part, with focus on implicit and explicit attitudes. In relation to these categories, models, techniques of measurement and their mutual relationship are introduced in this part. Furthermore, stereotypes, prejudices and racism are emphasized as well. Demarcation of Romany and stereotypes connected with them are described in detail. In the empirical part the implicit and explicit attitudes towards Romany were investigated among 86 respondents. Six out of seven main hypotheses were verified and two questions were answered. The conclusions are discussed in great details in the thesis.

Key words

implicit attitude, explicit attitude, stereotypes, prejudices, Romani population

Obsah

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Postoj	10
1.1 Struktura postojů	11
1.2 Funkce postojů	12
1.3 Charakteristiky postojů	12
2 Implicitní a explicitní postoje	14
2.1 Priming - technika v pozadí nepřímého měření	15
2.2 Nepřímé měření postojů	16
2.2.1 Implicitní asociační test	17
2.2.2 Evaluative Priming Task	17
2.2.3 Semantic Priming Task	18
2.2.4 Affect Misattribution Procedure	18
2.2.5 Jiné techniky	19
2.2.6 Porovnání dvou hlavních technik měření implicitních postojů	19
2.2.7 Limitace nepřímých metod	20
2.3 Přímé měření postojů	20
2.3.1 Likertova škála	21
2.3.2 Sémantický diferenciál	21
2.3.3 Thurstona škála	21
2.3.4 Limitace přímých metod	22
2.4 Měření rasových předsudků přímými technikami	22
2.4.1 The Symbolic Racism 2000 Scale	22
2.4.2 Modern and Old Fashioned Racism Scale	23
2.4.3 Subtle and Balant prejudice scale	23
2.5 Implicitní modely	24
2.5.1 MODE model	24
2.5.2 APE Model	25
2.6 Vztah implicitních a explicitních postojů	26
3 Stereotypy a předsudky	29
3.1 Stereotypy	29

3.2	Předsudky	32
4	Rasismus	34
4.1	Rasismus ve Spojených státech amerických	34
4.2	Tradiční rasismus (Old-fashioned racism)	36
4.3	Novodobý rasismus	36
4.3.1	Averzivní rasismus	37
4.3.2	Symbolický rasismus	38
4.3.3	Ambivalentní rasismu	38
4.3.4	Balant a Subtle prejudice	39
5	Postoje k národnostním menšinám v České republice	41
5.1	Postoje k Romům	42
5.2	Stereotypy vůči Romům	43
5.3	Diskriminace z pohledu romské optiky na majoritní společnost	45
5.4	Porovnání s jinými minoritami	46
	EMPIRICKÁ ČÁST	47
6	Výzkumný problém, cíl, výzkumné otázky a hypotézy	47
6.1	Výzkumný problém	47
6.2	Cíl výzkumu	47
6.3	Výzkumné otázky	48
6.4	Hypotézy	48
7	Metodologický rámec	49
7.1	Typ výzkumu	49
7.2	Pilotní studie	49
7.3	Výběr vzorku	50
7.4	Metody sběru dat	51
7.4.1	Škála postojů k Romům	51
7.4.2	Valence stereotypů	52
7.4.3	Implicitní asociační test (Implicit Association Test)	52
7.4.4	Modifikace BFP	55
7.5	Etické zásady	57
8	Výsledky	58
8.1	Výzkumné otázky	58

8.2 Hypotézy	59
9 Diskuze	65
10 Závěr	69
SOUHRN	70
ZDROJE A POUŽITÁ LITERATURA	71
SEZNAM OBRÁZKŮ	94
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	94
SEZNAM PŘÍLOH	94
PŘÍLOHY	95

ÚVOD

V moderní společnosti jsou rasové a etnické předsudky vůči jiným menšinám velmi častým jevem. Nepřiměřený růst těchto předsudků představuje vážný problém, jelikož mohou eskalovat až k velmi nebezpečnému rasismu a rasovému násilí. Jednou z nejohroženějších menšin v České republice ze strany majority jsou Romové. Autor si na základě toho vybral právě majoritní Čechy a zjišťoval, jaké jsou jejich rasové postoje vůči romským spoluobčanům.

Autor si vybral tuto problematiku, protože sám pobývá ve městě Bílina, v němž žije velmi početné zastoupení romské populace. Bílina se nachází mezi Mostem a Teplicemi v Ústeckém kraji. V kraji, který je jedním z krajů s nejvyšším počtem Romů, ba dokonce je uváděno, že je zde nejvyšší počet Romů v České republice. Autor si na základě toho vybral právě problematiku postoje k Romům, protože má s nimi přímou zkušenost již od útlého věku, kde s nimi navštěvoval stejnou základní školu nebo prováděl stejné sportovní aktivity a dokázal s některými Romy navázat vztah. Zamýšlí se, proto nad otázkou, jak je možné, že panuje tolik nevraživosti vůči Romům? Proč někteří lidé soudí a opovrhují Romy, když je ani sami osobně nepoznali? Proč jsou Romům přisuzovány tak negativní stereotypy a jiným skupinám ne? Jak moc se shodují stereotypy o Romech s tím, jací Romové doopravdy jsou?

Autor si klade tyto otázky a v diplomové práci se na ně snaží nalézt odpovědi. Diplomová práce je členěna na dvě části teoretickou a empirickou. V teoretické části se autor zabývá nejprve postoji a jeho složkami, které detailně vymezuje. Poté jsou dále rozpracovány implicitní a explicitní postoje a s nimi jejich modely a techniky. Další kapitola obsahuje vysvětlení stereotypu, předsudku. Následuje kapitola, kde je nastíněn rasismus s jeho formami. V poslední kapitole je představena romská populace a jejich vzájemný vztah s majoritou.

V empirické části se autor pokouší na u sedmi formulovaných hypotéz najít souvislost mezi proměnnými a zodpovědět jeho dvě výzkumné otázky. Dále jsou popsány metody přímého a nepřímého měření postojů, kterými byl proveden sběr dat. Poté je představena diskuze, ve které autor porovnává dosažené výsledky s jinými výzkumy a teoriemi a také vede diskuzi nad případnými nedostatky a limitacemi v průběhu výzkumu.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Postoj

Pojem postoj se poprvé objevil v odborné knize od W. I. Thomase a F. Znanieckeho (Briňol a Petty, 2012) „*Polský sedlák v Evropě a Americe v roce*“ (The polish pleasant in Europe and America), která vyšla v roce 1918, podle nich je postoj určité nastavení mysli člověka vůči hodnotě.

V dřívějších letech byly postoje ústředním tématem sociální psychologie, proto se velké množství vědeckých prací věnuje právě jim. S tím souvisí i řada definic od různých autorů, kteří se snaží přesně vymezit pojem postoj. Jedna z nejznámějších je od G. W. Allporta (1935, s. 810), podle kterého je postoj „*mentální a nervový stav pohotovosti, organizovaný zkušenostmi, vyvíjející direktivní nebo dynamický vliv na odpovědi individua vůči všem objektům a situacím, s nimiž je v relaci.*“

Aktuálnější vymezení postoje nabízí například tyto dvě vybrané definice, které odrážejí současné uvažování o postoji:

„*Postoj je psychologická tendence, která je vyjádřena na základě hodnocení konkrétní subjektu s nějakým stupněm libosti či nelibosti*“ (Eagly a Chaiken, 1993, s. 1).

Postoj je „*relativně trvalé uspořádání přesvědčení, pocitů, chování a behaviorálních tendencí směrem k sociálně významným objektům, skupinám, událostem nebo symbolům*“ (Hogg a Vaughan, 2005, s. 150).

Shrneme-li předkládané současné definice, tak se postoj skládá ze tří základních rysů jako je hodnocení, postoj k objektu a tendence. Hodnocení zahrnuje kognitivní, afektivní i behaviorální složkou k určitému objektu nebo skupině objektů od velmi negativní až extrémně pozitivní. Objektem postoje může být jakýkoliv objekt (abstraktní nebo konkrétní, obecný nebo specifický, statický nebo dynamický), ke kterému osoba rozvíjí určité pocity libosti nebo nelibosti. Rovněž se mnoho současných pohledů na postoje zabývá ambivalencí směrem k objektu, čili lidé mají zároveň jak pozitivní, tak negativní postoje ke stejnému objektu (Eagly a Chaiken 1993; Wood, 2000).

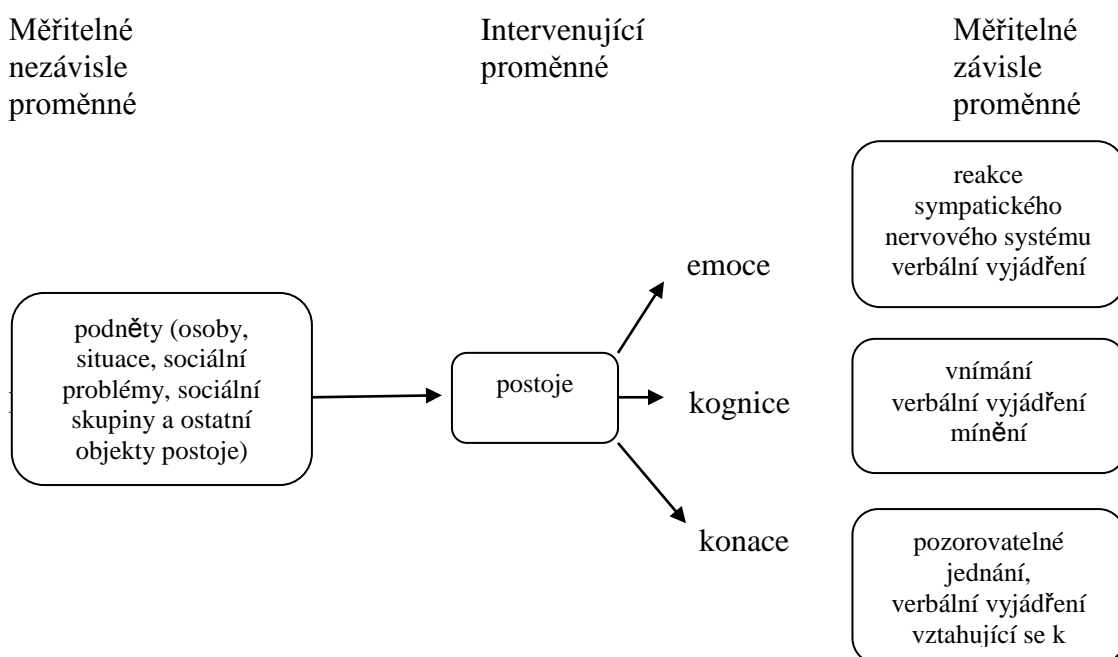
1.1 Struktura postojů

Rosenberg a Hovland (1960) vytvořili tří komponentový model struktury postojů, kde je postoj chápán jako určitý konstrukt a jeho komponenty jako hypotetické konstrukty odvozené z pojetí postoje a jeho pozorovatelných projevů měřitelné nezávisle proměnné. Dále tento model rozpracovali Triandis (1971) nebo Zimbardo Ebessen a Maslach (1977):

- *Kognitivní komponenty (smýšlení)*: obsahuje názory a přesvědčení, které subjekt o objektu má, jeho poznatky o objektu postoje. Je to celkový soubor znalostí a hodnocení objektu postoje.
- *Emotivní (afektivní) komponenty*: pojímá hodnocení pocitů a emocí, které objekt postoje v subjektu vyvolává (sympatii, antipatii, vztek)
- *Konativní komponenty (behaviorální predispozice)*: zahrnuje záměrné tendence a zjevné chování vůči objektu postoje určitým způsobem

Z modelu vyplývá, že každý postoj má tři komponenty, kognitivní, emotivní a konativní. Většinou jsou mezi sebou komponenty vyvážené, ovšem jedna z nich může převládat a stát se dominantní. Jestliže dominuje kognitivní komponenta, tak hovoříme o smýšlení, dominuje-li emotivní komponenta, hovoříme o sentimentu (Rosenberg a Hovland, 1960).

Obrázek 1 Vnitřní skladba postoje (Rosenberg and Hovland In Rosenberg et al., 1960, s. 3)

1.2 Funkce postojů

Podle Katze (1960) mají postoje určitý individuální význam a funkci. Postoje lze pochopit jen ve vztahu mezi vnitřními potřebami daného člověka s vnějším prostředím, které zahrnuje lidi a různé podněty. Funkce postojů je možné rozdělit do čtyř obecných kategorií:

1) *Adaptivní (instrumentální, utilitární) funkce*

Adaptivní postoje vychází z klasického pojetí maximalizovat odměny a minimalizovat tresty, tudíž pomáhají dosáhnout zvolených žádoucích cílů a zároveň se vyhnout nepříjemným okolnostem.

2) *Funkce ego-obrany*

Funkce ego obrany pomáhá chránit integritu osobnosti jedince a taktéž ho chrání i před přijutím nepříjemných pravd o jeho činech a vlastnostech, které jsou přepracovány v méně poškozující.

3) *Funkce hodnota-expresivní (nebo ego-expresivní)*

Funkce ego-expresivní zprostředkovává uspokojení skrze vyjadřování a realizaci vlastních postojů, které jsou nedílnou součástí sebehodnocení a utvářejí jedincovu identitu a taktéž mu pomáhá odreagovat afekty.

4) *Funkce znalosti (kognitivní)*

Funkce znalosti umožňuje jednoduše strukturovat jedincovu zkušenost a poznatky o světě i o sobě samém tak, aby se mu události i vztahy mezi nimi jevíly smysluplné a konzistentní a to se projevuje zejména ve vytváření postojů, které propojují poznávání a cítění v systém hodnot.

1.3 Charakteristiky postojů

Mnoho dimenzí neboli charakteristik má významný vliv na stálost postoje, na zpracování informací a chování (jednání) vyplývající z postoje. Postoj se skládá ze sedmi základních charakteristik (Olson a Maio, 2003; Krosnick a Smith, 1994):

1) *Extremita postoje* se týká rozsahu, v jakém se postoj odlišuje od neutrálního středového bodu. To znamená, že rozsah individuálního hodnocení je silně příznivý nebo silně nepříznivý.

- 2) *Přímá-nepřímá zkušenost.* Postoje mohou být založeny na přímé osobní zkušenosti s objektem nebo mohou být založeny na nepřímé informaci o objektu od jiných lidí.
- 3) *Dostupnost* postoje souvisí s rychlostí a spontánností, které závisí na frekvenci dřívější aktivace objektu postoje v paměti.
- 4) *Ukotvení* (pracovní znalosti) se vztahuje k velkému množství relevantních informací o postoji, jako jsou zkušenosti a přesvědčení spojené s postojem.
- 5) *Konzistence hodnocení* se týká stupně shody mezi celkovým postojem (hodnocením) a jednou z komponent (emotivní, kognitivní a konativní informací).
- 6) *Ambivalence* souvisí s výskytem simultánních pozitivních i negativních sil v postoji k objektu.
- 7) *Síla postoje* je stupeň, ve kterém je postoj odolný ke změně a ovlivnitelný kognicí a chováním.

2 Implicitní a explicitní postoje

V současné době se rozlišují dva druhy postojů podle typu mentální aktivity, ze které jsou odvozeny. Tyto dva typy postojů bývají označovány jako nevědomé a vědomé, nebo explicitní a implicitní¹, nebo intuitivní a kontrolované (Gawronski a Payne, 2010).

1. Postoj vzniká vědomě, je kontrolovaný a jedinec si ho může aktivně vytvářet podle relevantních informací dostupných v paměti.
2. Samotná přítomnost objektu postoje vyvolá spontánní a automaticky hodnotící reakci, která je bez vědomých myšlenek či vzpomínek (Greenwald a Banaji, 1995).

V prvním případě se jedná o explicitní postoj, který je přístupný vědomé reflexi, jedinec potřebuje pro jeho vyvolání kognitivní úsilí a s ním vědomě souhlasí a dokáže ho jednoduše vyjádřit skrze jazyk (Bargh, 1994; Nosek a Banaji, 2009).

Ve druhém případě se jedná o implicitní postoj, který je nedefinovanou vlastní reflexí anebo nesprávně definovanou stopou minulé zkušenosti, která zprostředkovává negativní i pozitivní pocity, myšlenky či chování vůči sociálním objektům bez uvědomění si jejich příčin (Greenwald a Banaji, 1995).

Implicitní postoj, který popisuje Bargh (1994) musí splňovat alespoň jednu ze čtyř podmínek: (1) sníženou kontrolu, (2) nezáměrnost, (3) snížené uvědomění si vzniku a (4) významu odpovědi nebo vysokou účinnost zpracování. Payne a Gawronski (2010) dodávají, že klíčovou charakteristikou automaticnosti není nevědomost, ale její mimovolní nastartování, její nevyhnutelnost.

A naopak, kontrolované procesy jsou charakteristické tím, že: (1) jsou zahájeny úmyslně, (2) vyžadují značné množství kognitivních zdrojů, (3) mohou být dobrovolně zastaveny a (4) fungují v rámci vědomého uvědomění (Gawronski a Creighton, 2013).

---

¹Podstatné je upozornit na terminologické obtíže, které se pojí se slovem „implicitní“, jenž může odkazovat na způsob měření (implicitní měření), nebo popisovat měřený konstrukt (například implicitní postoj). Naskýtá se řešení v tom, že atribut „implicitní“ je vhodný pro popis konstruktů, zatímco měření bude popsáno jako „nepřímé“ (indirect) (De Houwer, 2006; De Houwer et al., 2009; Moors, Spruyt a De Houwer, 2010).

2.1 Priming - technika v pozadí nepřímého měření

Některé metody nepřímého měření jsou založeny na tzv. primingu (česky podnícení). Priming je implicitní paměťový efekt, ve kterém expozice jednoho stimulu má vliv na odpověď jiného stimulu (Janiszewski a Wyer, 2014).

Primingové paradigma obsahuje pět základních charakteristik, kterými jsou (Janiszewski a Wyer, 2014):

- *Za první*, musí být hlavní podnět a cílový stimul.
- *Za druhé*, prime musí změnit úsudek nebo reakci na cílový podnět.
- *Za třetí*, specifické vlastnosti primu musí být zodpovědné za změněnou odezvu na cílový stimul.
- *Za čtvrté*, vliv primingu na cílový stimul by měl být dočasný.
- *Za páté*, efekt primu je nezamýšlený a může k němu dojít bez účasti vědomí.

Vysvětlení primingu je důležité pro jeho propojenost s implicitními postoji. Pro pochopení je podstatné říci, že jak již bylo nastíněno, priming je jeden ze subsystémů implicitní paměti. Stejně tak implicitní postoje vychází z implicitní paměti, a naopak explicitní postoje jsou uloženy v paměti explicitní (Greenwald a Banaji, 1995).

Právě zmíněný priming je jednou z nejčastějších technik, jak zkoumat implicitní paměť, která je odhalena, pokud je výkon v dané úloze facilitován i přes absenci vědomé vzpomínky (Graf a Schachter, 1985; Schachter, 1987).

Nejběžnější způsob primingu zahrnuje prezentaci jednoho stimulu před cílovým podnětem, na které má účastník odpovědět. První podnět se nazývá prime a je obvykle prezentován na velmi krátkou dobu (v řádu desítek či stovek milisekund) a druhý podnět se nazývá cíl, to je ten, na který jedinec musí reagovat. (Harley, 2014). Prime může být fotografie, slovo nebo zvuk atd.

Při měření postojů k určité kategorii je nezbytné, aby stimuly (primy) byly reprezentativní vůči dané kategorii, na tom závisí validita měření. Tyto exempláře musí být prototypické pro celou konkrétní skupinu a nikoliv jen ke specifickému exempláři. Průměrná odpověď na sadu exemplářů je považována jako míra postojů ke skupině jako celku (Olson a Fazio, 2003). Například Livingston a Brewer (2002) dosahovali jiných výsledků ve svém výzkumu, pokud fotografie Afroameričanů nebyly prototypické pro danou kategorii Afroameričanů nebo pokud fotografie prototypické byly.

Hnilica (2010) uvádí, že pro priming je důležité, aby prime předcházel vlastnímu stimulu o určitou časovou sekvenci, která je nutná pro aktivaci požadované mentální aktivace. Pro tento posun jsou zavedeny 2 důležité pojmy: Stimulus Onset Asynchrony (SOA), Inter-Stimulus Interval (ISI).

Stimulus Onset Asynchrony (SOA) je doba mezi začátkem primu a začátkem cílového podnětu. *Inter-Stimulus Interval* (ISI) znamená čas mezi koncem primu a začátkem cílového slova. Dalším důležitým časovým úsekem je *Inter-Train Interval* (ITI). ITI je doba mezi cílovým podnětem v prvním úkolu a primem v druhém úkolu (Hnilica, 2010).

Fazio et al. (1986) se domnívali, že efekt primingu lze zřejmě použít pro zjišťování implicitních postojů. Hlavní myšlenkou bylo, že prezentace objektu postoje jako prime by měla aktivovat jakékoliv asociované hodnocení a tím pádem facilitovat úsudek.

2.2 Nepřímé měření postojů

Nepřímé měření postojů se liší od přímého měření v tom, že je jejich měřený výsledek nejvíce ovlivněn automatickými procesy (De Houwer, 2006; Ranganath, Smith a Nosek, 2007), které jsou méně náchylné k úmyslnému ovládnutí a použitelné i pro postoje, které lidé buď nechtějí, nebo nemohou verbalizovat (De Houwer et al., 2009).

Některé z nejdůležitějších vlastností automatických procesů jsou jejich nekontrolovatelnost, neúmyslnost, účinnost a rychlost (De Houwer a Moors, 2007). Během posledních desetiletí byla navržena celá řada nepřímých postojových měření. (Fazio a Olson, 2003; Krosnick, Judd a Wittenbrink, 2005).

Nepřímá měření jsou zcela typicky založena na experimentálním rámci, jako je sekvenční priming nebo na jiných typech kompatibilních úloh. Nejčastěji používanými testy jsou Implicitní asociační test a varianty afektivního primingu. Implicitní asociační test i varianty afektivního primingu budou následně představeny.

2.2.1 Implicitní asociační test

Jedním z nejčastějších používaných testů je *Implicitní asociační test*² (IAT) vytvořený Greenwaldem, McGhee a Schwartzem (1998). Standardní verze IAT se skládá ze dvou binárních kategorizačních úloh, které jsou kombinovány do asociativně kongruentních a asociativně inkongruentních způsobů. Test je založen na předpokladu, že pokud má jedinec pozitivní postoj k určitému objektu např. majoritním Čechům, tak by měl mnohem jednodušeji (mnohem rychleji) asociovat pozitivní slova s obrázky majoritních Čechů, než s obrázky jiné skupiny, se kterou je porovnáván např. Romové (Greenwald, McGhee a Schwartz, 1998).

Implicitní asociační test měří relativní sílu hodnotících asociací, které tvoří základ implicitních postojů. Velmi často je využíván k zjištění implicitních postojů k jiným rasám nebo etnikům (Ve Spojených státech hojně využíváno k výzkumu Afroameričanů) (Greenwald, McGhee a Schwartz, 1998).

Běžné schéma IAT používané ke zjišťování implicitních rasových postojů je následující. Test obsahuje pozitivní a negativní slova, která se přiřazují ke kategoriím *pozitiva a negativa*. Poté následuje rozřazení bílých a černých tváří do kategorií *bílí Američané a Afroameričané*. Následuje kongruentní blok, kdy probandí třídí pozitivní slova a bílé tváře do jedné kategorie a afroamerické tváře a negativní slova do druhé kategorie. V zápětí pokračuje inkongruentní blok, kdy respondent kategorizuje negativní slova a bílé tváře do společné kategorie nebo afroamerické tváře a pozitivní slova do společné kategorie (Greenwald, McGhee a Schwartz, 1998).

Výsledkem by měly být rychlejší reakce na kongruentní blok pro majoritní Američany, jelikož si lépe spojí pozitiva se svou vlastní rasou a negativa s Afroameričany, než přiřazovat Afroameričanům pozitivní vlastnosti a sobě samým špatné. Vysoké skóry mohou značit implicitní rasismus vůči Afroameričanům (Nosek, Banaji a Greenwald, 2002)

2.2.2 Evaluative Priming Task

Další velmi často užívanou techniku navrhli Fazio et al. (1995) a tou je *Evaluative Priming Task*. Tento test využívá základní myšlenky sekvenčního primingu,

---

² V originále Implicit associations test

kteřá spočívá v použití primingových účinků na zhodnocení rozhodnutí jako indikátoru automatického hodnocení.

V testu jsou účastníkům předkládány zprvu adjektiva, která mají rozřídít, podle toho, zda jsou kladná nebo záporná, jak nejrychleji dovedou. Po dokončení této sekvence se před přídavnými jmény objevily fotografie majoritních Američanů nebo Afroameričanů. Tyto fotografie sloužily jako primy, které ovlivňovaly reakční čas u hodnocených pozitivních nebo negativních cílových slov (Fazio a Dunton, 1997).

Základní myšlenka byla, že majoritní Američan bude rychleji třídít pozitivní slova po primu fotografie majoritního Američana a bude snadněji přiřazovat negativní adjektiva po primu fotografie Afroameričana (Fazio et al., 1995).

2.2.3 Semantic Priming Task

Technika, která je velice podobná Evaluative Priming Task se nazývá *Semantic Priming Task*, kterou vytvořili Wittenbrink, Judd a Park (1997). Základní nastavení se u obou testů neliší. Výraznou změnou, která je patrná už v názvu je sémantické zaměření *Semantic Priming Task* oproti *Evaluative Priming Task*, jenž se zabývá spíše hodnocením daného objektu.

Patrný rozdíl v nastavení je pouze v tom, že respondentům jsou předkládány smysluplné a nesmysluplné řetězce písmen jako cílové podněty a úkolem participantů je, co nejrychleji zjistit, která slova jsou smysluplná a která jsou nesmysluplná. Hlavní roli zde hraje také priming. Rychlost odpovědi zde ovlivňují právě primy, které usnadňují rozpoznání smysluplného cílového slova. Primy jsou chápány jako facilitátory, které jsou propojeny se sémantickým smyslem cílového slova. Např. v rasových stereotypch k Afroameričanům jsou slova jako atletický nebo nepřátelský rychleji rozpoznány, když se předtím podprahově objeví slovo černý (Wittenbrink, Judd a Park, 1997).

2.2.4 Affect Misattribution Procedure

Relativně novou, ale již velmi populární technikou vytvořenou Payne et al. (2005) je *Affect Misattribution Procedure* zkráceně AMP. Tato technika vychází z výzkumu Murphyho a Zajonce (1993), kteří zkoumali efekt vystavení s čínskými znaky.

V AMP jsou účastníkům prezentovány čínské znaky a jsou požádáni, aby uvedli, zda se jim tyto znaky líbí nebo nelíbí. Před prezentací čínského znaku se na obrazovce

monitoru objeví prime ve formě nějakého obrázku, který je pozitivní nebo negativní. Respondenti jsou žádáni, aby ignorovali tyto obrázky, avšak výsledky ukazují, že pakliže na několik vteřin problikne pozitivní prime, tak probandi budou hodnotit čínské znaky mnohem častěji jako pozitivní a jestliže subjekty vystavíme negativnímu primu, tak potom budou hodnotit čínské znaky častěji jako negativní (Payne et al., 2005).

Tato technika je také hojně využívána ke zjišťování implicitních rasových postojů. Např. místo pozitivních nebo negativních obrázků je možné použít fotografie bílých Američanů a Afroameričanů a snadno lze zjistit, zda budou hodnotit respondenti po různých fotografiích pozitivně nebo negativně čínské znaky. (Payne et al., 2008).

2.2.5 Jiné techniky

Existuje ještě mnoho nepřímých technik měřících postoje, které budou již jen zmíněny např. Extrinsic Affective Simon Task (EAST) (De Houwer, 2003), Go/No-go Association Task (Nosek a Banaji, 2001), Sorting Paired Features Task (SPF) (Bar-Anan, Nosek a Vianello, 2009), Implicit Relational Assessment Procedure (IRAP) (Barnes-Holmes et al., 2010) a další.

2.2.6 Porovnání dvou hlavních technik měření implicitních postojů

V předchozí podkapitole byly představeny techniky nepřímého měření implicitních postojů a nyní bude popsán vztah mezi dvěma neznámějšími metodami, kterými jsou Implicitní asociační test a Bona fide pipeline (obě použity ve výzkumném šetření). Obě techniky se liší způsobem provedení, ale také do jisté míry odlišnými výsledky. Tato zjištění vyvolala u vědců řadu otázek, co měří tyto techniky a jaký je mezi nimi vztah (Cunningham, Preacher a Banaji, 2001).

Olson a Fazio (2003) provedli výzkum, ve kterém se snažili objasnit vztah mezi technikami. Zjistili, že obě metody spolu do jisté míry korelovaly a IAT i BFP dokázaly predikovat chování související s rasismem. Avšak výsledky obou technik nebyly totožné, což vedlo k závěru, že zřejmě měří rozdílné psychologické konstrukty. Metoda IAT je založena na předpokladu, že dvě kategorie, které jsou v paměti dobře asociovány (např. Černoši a nepříjemný) budou jednodušeji reprezentovány stejnou klávesou než ty dvě kategorie, které asociovány nejsou. Tato metoda je tedy postavena na řazení podnětového materiálu do kategorií, proto jsou kategorie klíčové. V technice BFP je pozitivní nebo negativní hodnocení aktivováno v reakci na primingový objekt. Technika

obsahuje konkrétní exempláře dvou kategorií, které slouží jako primy (např. černošské a bílé tváře). Participantů nejsou tak nuceni instrukcemi, aby si museli uvědomit tyto jedince jako členy kategorie (černý nebo bílý Američan), ale rozhodují se na základě hodnocení konkrétních jedinců. Na rozdíl od IAT jsou v této metodě důležitější hodnocení konkrétního exempláře než hodnocení asociací k dané kategorii.

Výsledky výzkumu naznačují, že Afroameričané budou mnohem negativněji posuzováni, pokud jsou hodnoceni jako kategorie než když jsou hodnoceni jako jednotlivci. Tato zjištění podporují dřívější výzkum Searse (1983 in Olson a Fazio, 2003), podle něhož jsou Afroameričané vnímáni pozitivněji na úrovni jednotlivce než jako kategorie na základě nepřímého měření. Ačkoliv se to může zdát překvapivé, že hodnocení kategorie může být odlišné od hodnocení jednotlivých exemplářů, tak kategorie Afroameričanů jsou posuzovány negativně bez vztahu k jednotlivým členům a jednotlivé černošské celebrity jsou často hodnoceny pozitivně bez ohledu na jejich členství ke kategorii (Olson a Fazio, 2003).

BFP tedy bude lépe předpovídat chování k Afroameričanům v situacích, které nevedou k rasové kategorizaci a IAT bude lépe předpovídat chování k této skupině v situacích, které evokují kategorizaci na základě rasy.

2.2.7 Limitace nepřímých metod

Mezi limitace nepřímého měření patří obecně nízká reliabilita oproti přímým metodám. Cronbachova $\alpha = 0,78$ u IAT a Cronbachova $\alpha = 0,64$ evaluačního primingu (BFP). Také test - retest reliabilita je obvykle nižší. Pohybuje se mezi 0,25 až 0,69 a medián test–retest reliability je 0,50 u IAT a u BFP 0,25 až 0,69, a medián test–retest reliabilita 0,50. Dalším nedostakem nepřímých měření, které mají hlavní příčinu v slabé reliabilitě je, že spolu téměř nekorelují $r = 0,05 - 0,13$ (Olsen a Fazio, 2003). Což má i za následek slabou korelaci mezi přímými a nepřímými technikami $r = 0,24$ (Hoffman et al., 2005) nebo $r = 0,31$ (Lane et al., 2007).

2.3 Přímé měření postojů

Jednoduchým způsobem, jak zjistit postoj jedince k nějakému objektu lidem nebo zajímavým tématům, je zeptat se ho přímo za použití sebehodnotících dotazníků. Tato forma zjišťování postojů se nazývá explicitní měření. Přímé měření postoje (také

označované jen jako explicitní evaluace) tvoří hodnocení postoje objektů v písemné podobě nebo vyjádřené slovy (Wilson, Lindsey a Schooler, 2000), které odráží záměrný a řízený proces ve formě vlastního popisu poskytovaným respondentem (Ranganath, Smith a Nosek, 2008).

Tři hojně používané sebehodnotící škály jsou Likertova škála, Škála sémantického diferenciálu a Thurstonova škála (Petty, Fazio a Brinol, 2009):

2.3.1 Likertova škála

Nejčastěji užívanou škálou je Likertova škála, která obsahuje několik vyjádření o nějakém postoj k objektu. Každý výrok je doprovázen svojí škálou, která má rozpětí od *naprosto nesouhlasím* až po *naprosto souhlasím*. Postoj jedince je tak reprezentován průměrem jeho odpovědí na všechna vyjádření. Z toho vyplývá, že Likertova škála zjišťuje nejen obsah postoje, ale i sílu postoje. Škála je poměrně jednoduchá na vyhodnocení i na konstrukci (Krosnick, Judd a Wittenbrick, 2005).

2.3.2 Sémantický diferenciál

Další užívanou škálou je sémantický diferenciál (Osgood, Suci a Tannenbaum, 1957), která je založena na konativním významu slov mající pro lidi. Škála obsahuje sérii bipolárních adjektiv, jednoduše řečeno protikladných adjektiv, jako např. světlý - tmavý, šťastný - smutný. Při vyplňování účastník zaznamenává své odpovědi do škály, jak nejlépe vypovídají na postoj k objektu. Postoj jedince reprezentuje průměr odpovědí zaznamenaných u jednotlivých bipolárních adjektiv. Původní verze sémantického diferenciálu zkoumala daný pojem podle třech faktorů - hodnocení, potence a aktivita.

2.3.3 Thurstonova škála

Metoda stejně se jevících intervalů vytvořená Thurstonem (1923) je založená na vyjádření probanda, do jaké míry s výrokem souhlasí nebo nesouhlasí, identifikuje se s ním nebo neidentifikuje nebo zda vyjadřuje jeho názor nebo nevyjadřuje. Základním předpokladem je připravení výroků, kterým je přiřazena škálová hodnota. Každý výrok vyjadřuje jinou míru odmítnutí nebo přijetí objektu postoje. Jestliže dojde k preferenci tvrzení, hovoří se o přímém určení postoje subjektu. Metoda probíhá v následných krocích. Z počátku je nutné roztrždit velké množství výroků týkajících se určitého objektu postoje do několika kategorií. Dalším krokem je ohodnocení výroků v každé

kategorii od velmi pozitivních, přes neutrální až po velmi negativní. Poté následuje proces celkové redukce výroků a zredukovaný počet výroků se předkládá subjektu, který má za úkol označit takové výroky, se kterými souhlasí.

2.3.4 Limitace přímých metod

Přímé měření postojů jsou obecně jednodušší na administraci a vyhodnocování než jiné techniky. Sebehodnotící škály se opírají o jedincovo uvědomění si postoje k určitému objektu a také ochotu respondenta se o něj podělit. S tím souvisí hlavní nedostatek, že jedinec si musí postoj uvědomit, aby na něj mohl odpovědět. Dalším limitací přímého měření je sociální desirabilita respondentů. Jestliže proband zná svůj postoj, který může být v rozporu s danou věcí, může změnit odpověď, aby byl ve společnosti v lepším světle (Gawronski a De Houwer, 2014).

2.4 Měření rasových předsudků přímými technikami

Biernat a Crandall (1999, s. 301-302) tvrdí, že stávající škály, které měří rasové postoje u dospělých mohou být rozděleny na:

1. *tradiční³ měření postojů k cizí skupině*
2. *moderní⁴ měření postojů k cizí skupině*
3. *hybridní měření tradičního a moderního rasismu*
4. *měření rasových stereotypů*
5. *s předsudkem spojené vidění světa (Sociální dominance - orientace)*

Vybrány jsou pouze škály, ze kterých bylo čerpáno v rámci vlastní sestrojené Škály postojů k Romům (viz metody v empirické části). The Symbolic Racism 2000 Scale a Modern and Old Fashioned Racism Scale patří mezi moderní měření postojů k cizí skupině a Subtle and Balant prejudice scale je zařazena mezi hybridní měření tradičního a moderního rasismu

2.4.1 The Symbolic Racism 2000 Scale

Škála symbolického rasismu je tvořena osmi položkami Likertova typu, v níž je užito sebehodnocení probanda. Téměř všechny položky až na jednu jsou hodnoceny na

---

³ chápáno jako tradiční rasismus

⁴ chápáno jako moderní rasismus

čtyř bodové Likertově škále, liší se také výroky u některých položek, s kterými má respondent souhlasit. Pět položek obsahuje možnosti od 1 = naprosto souhlasím až po 4 = silně nesouhlasím. Jedna položka obsahuje tří bodovou škálu s jiným hodnocením, jako jde to příliš pomalu nebo pohybuje se to správnou rychlostí a poslední možnost je zkouší tlačit hodně a příliš rychle. Zbylé dvě položky jsou měřeny na čtyř bodové škále, která obsahuje možnosti od nejvíce po vůbec ne (Henry a Sears, 2002).

Škála symbolického rasismu je složena ze dvou subškál: (1) Tradiční rasové postoje; a (2) Politická predispozice. Každá ze škál obsahuje čtyři položky (Henry a Sears, 2002).

Reliabilita zjišťována Cronbachovou alfou se pohybuje mezi $\alpha = 0,59 - 0,79$ (Henry a Sears, 2002).

2.4.2 Modern and Old Fashioned Racism Scale

Škála moderního a tradičního rasismu je sestavena z dvanácti položek Likertova typu, v níž je užito sebehodnocení probanda. Každá z dvanácti položek je hodnocena na šesti bodové škále Likertova typu s možnostmi od 1 = silně nesouhlasím do 5 = silně souhlasím (McConahay, 1986).

Škála moderního rasismu je složena ze dvou subškál: (1) Tradičního rasismu; a (2) Moderního rasismu. Každá subškála obsahuje 6 položek (McConahay, 1986).

Reliabilita zjišťována Cronbachovou alfou se pohybuje mezi $\alpha = 0,75 - 0,79$ pro Tradiční rasismu a pro Moderní rasismus je Cronbachova alpha $\alpha = 0,82$ (McConahay, 1986).

2.4.3 Subtle and Balant prejudice scale

Škála skrytého a zřejmého předsudku obsahuje dvacet položek Likertova typu, v níž je užito sebehodnocení probanda. K měření se využívá pěti bodová škála Likertova typu s hodnocením od 1 = silně nesouhlasím až k 5 = silně souhlasím (Pettigrew a Meertens, 1995).

Škála skrytého a zřejmého předsudku je tvořena dvěma subškálami: (1) Zřejmým předsudkem; a (2) Skrytým předsudkem. Každá subškála obsahuje deset položek (Pettigrew a Meertens, 1995).

Reliabilita zjišťována Cronbachovou alphou se pohybuje mezi $\alpha = 0,87 - 0,90$ u zřejmého rasismu a $\alpha = 0,73 - 0,82$ u skrytého rasismu a korelace mezi nimi je od $r = 0,70$ ve Francii až po $r = 0,48$ v Nizozemí (Pettigrew a Meertens, 1995).

Za zmínku ještě stojí zmínit často používané přímé techniky jako Color-Blind Racial Attitudes Scale (CoBRAS) (Neville et al., 2000), Perceptions of Racism Scale (PRS) (Green, 1995), Perceived Racism scale (McNeilly et al., 1996), Everyday discrimination scale (Clark et al., 2004), Experience of Discrimination (Krieger et al., 2005). Existuje ještě velké množství měřících technik, ale všechny popsány nebudou.

2.5 Implicitní modely

V této části bude věnována pozornost duálním procesům, které předpokládají existenci dvou typů myšlení. První typ je velmi jednoduchý, automatický a bez námahy vyvolaný, označovaný jako implicitní. Druhý typ je poměrně pomalý, promyšlený a kontrolovaný, nazývá se explicitní. Oba modely, které budou představeny MODE i APE nabízejí různé pohledy na vztah mezi implicitními a explicitními typy.

2.5.1 MODE model

V roce 1982 přichází Russel H. Fazio se svými spolupracovníky s rozpracováním myšlenky, že pokud vznikají postoje na základě zkušenosti člověka s objekty, tak obdobně jako jiné informace mohou být i hodnocení (pozitivní nebo negativní) uloženy v paměti (Fazio et al., 1982). Samotný postoj definuje Fazio (2007, s. 608) jako: „*paměťové asociace mezi předmětem postoje a jeho hodnocením, které mají různou asociační sílu.*“

MODE model patří do třídy dvou procesuálních modelů, které se zaměřují na proces vztahu mezi postojem a chováním (Fazio, 1990). Model uvažuje o existenci dvou způsobů, jak postoje mohou ovlivňovat chování. Prvním způsobem je spontánní proces, který spočívá v tom, že se při setkání postoje objektu automaticky aktivuje hodnocení z paměti a ovlivní tím posouzení objektu v určité situaci. Druhým způsobem je kontrolovaný proces, který zahrnuje určitou námahu s analýzou zisků a ztrát užitečnosti specifického chování (Fazio a Olson, 2003).

Stručně řečeno, důležitou charakteristikou paměťových hodnotících asociací je podle MODE modelu síla objektivě-evaluační asociace, která může různě variovat. Pro některé postoje k objektům mohou být spojení slabá mezi objektem a jeho hodnocením (kontrolovaný proces) nebo na druhé straně se v některých případech stane, že spojení v paměti mezi objekty jeho hodnocením je velmi silné a daná osoba zaujímá velmi pozitivní nebo negativní postoj k objektu (spontánní proces) (Fazio, 2007).

Fazio vysvětluje na základě svého modelu MODE (motivation and opportunity as determinants)⁵, zda bude tento proces od implicitního postoje k chování spontánní nebo kontrolovaný. Fazio objasňuje, který proces se kdy uskuteční podle komponent motivace a příležitosti (obě jsou součástí názvu - motivation and opportunity). Pokud jedinec bude motivován vynaložit kognitivní úsilí a bude mít příležitost, která je vyjádřena časem a zdroji, tak budou spontánní procesy kontrolovány a v chování se nemusí projevit nebo mohou motivace a příležitost chybět a projeví se automatické procesy v chování (Fazio a Towles-Schwen, 1999; Fazio a Olsen, 2003).

Model MODE předpokládá, že v každodenním životě člověk nevyužívá jen čistě spontánních procesů nebo jen kontrolovaných, ale využívá oba procesy, tzv. smíšené procesy. „Smíšené“ procesy zahrnují, jak automatické, tak i řízené komponenty (Fazio a Olsen, 2003).

2.5.2 APE Model

Gawronski a Bodenhausen (2006; 2007) spolu vytvořili model APE (Associative - Propositional Evaluation)⁶, který patří stejně jako Faziův Mode model (Fazio, 1990) k dvěma procesním modelům. Zabývá se rozdílem mezi implicitním a explicitním hodnocením jako dvěma odlišnými funkčními mentálními procesy.

Hlavním předpokladem modelu APE je skutečnost, že implicitní hodnocení reflektuje výsledky chování z asociativních procesů, zatímco explicitní hodnocení odráží výsledky chování z výrokových procesů. Asociativní procesy jsou definovány jako aktivace mentálních asociací v paměti, které jsou řízeny časoprostorovou sousledností mezi stimuly a podobností mezi vstupními podněty a dostupností reprezentace v paměti. Výrokové procesy jsou definovány jako potvrzení informací aktivovanými asociacemi, které jsou řízeny principy kognitivní konzistence. Samostatná

---

⁵ česky přeloženo jako Motivace a příležitost jako determinanty

⁶ česky přeloženo jako Asociativní - Výrokové Hodnocení

aktivace asociací bez stanovení pravdivostní hodnoty vzbuzuje pouze afektivní reakce. Výrokové zdůvodňování pravdivosti asociací je procesem kognitivním (Gawronski a Bodenhausen, 2007; 2011).

Ačkoliv asociativní a výrokové procesy jsou funkčně odlišné, tak tyto dva procesy jsou ve vzájemné interakci, takže asociativní procesy mohou ovlivnit výrokové procesy - výroková validizace zpravidla pracuje na základě informací, které jsou odvozené od momentálně aktivovaných asociací. Výrokové procesy mohou ovlivnit asociativní - mohou dát asociativním procesům výrokovým význam, tím že vytvoří nebo aktivují nové asociace v průběhu validizace aktivovaných informací (Gawronski a Bodenhausen, 2011).

Podle tohoto modelu, je důležité, jaké asociace budou aktivovány v reakci na konkrétní objekt. To závisí za (a) na dřívější existující struktuře asociací v paměti, a za (b) na celkovém setu vstupních stimulů. Tento předpoklad se podobá pojmu aktivace v konekcionistických modelech, které odkazují k myšlence, že aktivace asociace není proces všechno nebo nic. Např. setkání s daným objektem aktivuje každou mentální asociaci vztahující se k danému objektu. Místo toho objekty mají sklon k aktivaci pouze na omezenou část všech objekt spojených asociací, které jsou k dispozici v paměti (Gawronski a Bodenhausen, 2011).

2.6 Vztah implicitních a explicitních postojů

Explicitní postoje reflektují zejména hodnoty, přesvědčení a vědomá hodnocení se vztahností ke světu. Implicitní postoje oproti tomu odrážejí asociace pozitivního a negativního druhu, které vznikly nashromážděním skrze nakumulování poznatků z každodenní zkušenosti (Nosek a Banaji, 2009).

Explicitní hodnocení odrážejí ty asociace, které jsou přímo subjektivně zhodnoceny. Explicitní hodnocení je typicky prováděno pomocí dotazníků, ve kterých subjekt hodnotí vlastní postoje k danému podnětu (Gawronski a Bodenhausen, 2006). Zatímco implicitní hodnocení je automaticky aktivováno pouhou přítomností objektu postoje. Implicitní hodnocení zkoumá implicitní postoje za pomoci technik, které obvykle měří reakční časy zaznamenaných odpovědí a chybovost reakcí (Nosek, Greenwald a Banaji, 2005).

Podle výzkumů vyplývá, že přímé i nepřímé měření jednoznačně přispívají k předpovídání chování, ovšem každé měření předpovídá něco jiného (Greenwald et al., 2009). Nepřímé měření umožňuje provádět predikce spontánního chování, které je velmi obtížně monitorovatelné a kontrolovatelné. Přičemž přímé měření predikuje vědomé odpovědi, které lze velmi jednoduše monitorovat a kontrolovat. (Asendorpf, Banse a Mücke, 2002, Dovidio et al., 2009). Pro predikci celkového chování je lepší využívat přímé i nepřímé techniky měření společně než používat techniky jednotlivě. (Spence a Townsend, 2007).

Implicitní postoje zjištěné z nepřímého měření u jedince mohou lépe předpovídat jeho budoucí chování než měřené explicitní postoje, u kterých je možnost záměrně ovlivňovat a odpovědi přizpůsobovat společenským normám. Na základě toho, byla provedena řada výzkumů, které tvrdí, že při testování explicitních postojů se ukáže výrazně nižší upřednostňování členů majority než u implicitních postojů (Greenwald et al., 2009).

Powell a Fazio (1984) se domnívají, že nepřímé měření je nejen schopno identifikovat pozitivní nebo negativní valenci implicitního postoje, ale i sílu tohoto postoje. Toto přesvědčení, dokazují v jejich výzkumu, kde respondenti měli hodnotit (rád nebo nerad) prezentované obrázky či názvy týkající se postojového objektu. Participantů reagovali daleko rychleji v případě silného postoje než u slabého postoje, jelikož silné postoje vyžadují mnohem méně kognitivního úsilí k posouzení. Důvodem je, že pouhá prezentace postojového objektu u silného postoje okamžitě vyvolá pozitivní nebo negativní postoj.

McConnell a Leibold (2001) aplikovali poznatky z výzkumů na diskriminační chování, které se projevuje tak, že přímé měření predikuje otevřenou (blatant) diskriminaci a nepřímé měření predikuje skryté (subtle) projevy diskriminace, které se projevují jako neverbální chování nebo nevhodné chování v nejasných situacích.

Výzkumy Greenwalda, McgGhee a Schwartze (1998) a Greenwalda et al. (2009) potvrdili nesoulad explicitních a implicitních postojů týkajících se rasových/etnických skupin. V přímém měření měli účastníci tendenci reagovat rovnostářským způsobem (tzn. bez předsudku), zatímco v nepřímém měření odpovídali stejní účastníci způsobem, který zvýhodňoval jejich vlastní skupinu. Cunningham, Preacher a Banaji (2001) potvrdili rozdíl mezi implicitními a explicitními postoji. V jejich výzkumu došli k

podobným výsledkům, kdy respondenti v přímém měření nevykazovali předsudky vůči Afroameričanům, avšak v nepřímém měření měli probandi problém asociovat Afroameričany s pozitivními atributy.

V praxi to znamená, že ačkoliv většina bílých Američanů se nyní výslovně distancuje od negativních stereotypů vůči Afroameričanům, tak přesto většina americké společnosti implicitně a automaticky aktivuje stereotypy, že jsou sami inteligentní, úspěšní a vzdělaní a Afroameričani jsou vnímáni jako agresivní, impulzivní a líní v reakci na pouhý obrázek nebo přítomnost člena této rasové skupiny (Blair, 2001).

3 Stereotypy a předsudky

V první kapitole se mohl čtenář seznámit se strukturou postoje a jeho složkami, které ovšem lze aplikovat i na tři různé projevy postoje:

1. kognitivní složka - **stereotypy** - charakteristické atributy připisované skupině
2. afektivní složka - **předsudky** - postoj odráží celkové hodnocení skupiny
3. behaviorální složka - **diskriminace** - znevýhodněné zacházení se členy skupiny (Terracciano et al., 2005, Dovidio et al., 2010).

Nyní budou podrobně popsány první dvě složky. Behaviorální složka se nachází v kapitole o rasismu, kde má konkrétní podobu rasové diskriminace.

3.1 Stereotypy

S pojmem stereotyp jako první přichází W. Lippmann (2015) ve své knize „*Veřejné mínění*“ (Public opinion) z roku 1922, ve které definuje stereotyp jako zkreslený obraz nebo obraz v mysli člověka, který není založen na zkušenost jedince, avšak je odvozený z kulturního prostředí.

Ashmore a Del Boca (1981, s. 16) velmi stručně a výstižně definují stereotyp jako: „*strukturovaný soubor osobních přesvědčení o attributech skupiny lidí.*“

Podle Snydera, (1981, s. 415) má stereotyp tři atributy:

- (1) kategorizuje další osoby, obvykle na základě viditelných znaků, jako jsou pohlaví nebo rasa;
- (2) přisuzuje soubor vlastností pro všechny členy dané kategorie;
- (3) přisuzuje soubor vlastností každému jednotlivému členovi této kategorie.

Tato společensky sdílená přesvědčení jsou pozitivní i negativní. Leckdy mohou být i současně pozitivní a negativní. Například Romové mohou být považováni za nevzdělané (negativní stereotyp) a manuálně zručné (pozitivní stereotyp). Stereotypy řídí lidský úsudek a zmíněné stereotypy poté slouží jako charakteristiky pro všechny členy sociální kategorie, v tomto případě romské populace (Greenwald a Banaji, 1995)⁷. Stereotyp neexistuje jinak než jako paměťová struktura, jejímž nositelem je vždy konkrétní jedinec. Pakliže je jedincem aktivována, tak potom ji její nositel využívá při

---

⁷ V původním příkladu od Greenwalda a Banaji (1995) hrály vzorový příklad roztleskávačky, pro které byl pozitivní stereotyp fyzická atraktivita a negativním stereotypem byla neinteligentnost.

poznávání jednotlivých příslušníků určité sociální kategorie. Stručně řečeno, stereotyp nemůže existovat jinak než jako stereotyp osobní (Hnilica, 2010).

Patricia Devine (1989) se domnívá, že existuje duální procesní model aktivace stereotypu. Model se skládá ze dvou složek automatických a řízených procesů. Kontrolovaný proces je produkcí vědomých, úmyslných mentálních procesů a automatický proces je produkcí spontánních asociací. Devine se zabývala zejména stereotypy, které jsou automaticky aktivovány. Automaticky aktivované stereotypy se spouštěli již přítomností člena (nebo nějakým symbolickým ekvivalentem) stereotypizované skupiny a taktéž zjistila i shodu pro osoby s nízkou nebo vysokou úrovní předsudku. Pokud se aktivují stereotypy tak, pak mohou silně ovlivnit sociální percepci a chování. Aktivace stereotypu může také vést k chování, které je souhlasné se stereotypy.

Proces vytváření stereotypů je zakotven v poznávacím procesu kategorizace. Kategorizace je z velké části automatický proces, který pracuje mimo uvědomění. Proces kategorizace používá vizuálně nápadné znaky, podle kterých jsou lidé zařazeni do odpovídajících sociálních kategorií (Macrae, Milne, Bodenhausen, 1994). Poté, co je daný člověk umístěn do kategorie (např. Rom), tak jsou mu bezprostředně připsány stereotypní vlastnosti neboli atributy spojené s danou kategorií (např. agresivní) (Devine, 1989).

Není tomu tak, že každá kategorie je spojena pouze s jedním atributem. Množství atributů se pohybuje mezi 5 až 15, které zahrnují většinu sociálních stereotypů (etnických, genderových, věkových, atd.) Některé z atributů jsou pro danou kategorii charakteristické více a jiné méně. Ne všechny atributy v nás vyvolávají emocionálně-evaluativní reakce (tělesná výška), tyto atributy se nazývají afektivně neutrální, ale samozřejmě je velké množství atributů, které mohou být asociovány s poměrně silnou reakcí (inteligence) a mohou ovlivnit tak náš postoj k celé kategorii (Hnilica, 2010).

Allport (2004, s. 51-54) formuloval pět charakteristických znaků, které se vztahují k procesu kategorizace:

- (1) Formuje velká seskupení informací, jimiž se řídíme při každodenních odhadech situace.
- (2) Kategorizace se přizpůsobuje seskupení, jak jen to jde.
- (3) Kategorie nám umožňuje rychle identifikovat příbuzný objekt.

- (4) Kategorie dává všemu, co do ní spadá, jistou příchut', která pak vyvolá stejné představy a stejné emoce.
- (5) Kategorie mohou být více či méně racionální.

Funkcí stereotypů je snížení nejistoty při kontaktu s členem cizí skupiny. Stereotyp dodává jedinci pocit obeznámenosti bez jeho vlastní osobní zkušenosti. Další funkcí je také, že stereotypy pomáhají zpracovat velké množství informací z prostředí ve formě určitých dojmů, leckdy i chybných a tím redukují složitost sociálního prostředí a zjednodušují orientaci v každodenním životě. Zároveň tento kategorizační proces příliš neomezuje kapacitu kognitivního systému (Macrae, Milne a Bodenhausen, 1994).

Na to navazuje rozčlenění stereotypů, které se dělí na autostereotypy a heterostereotypy. Podstatné je, kdo daný stereotyp drží a k jaké sociální skupině se stereotyp vztahuje. Autostereotypy jsou hodnotící postoje a nesprávné představy, které má jedinec nebo skupina o vlastním etniku a heterostereotypy jsou představy a hodnotící postoje, které mají jedinci nebo skupiny o jiné skupině než jejich vlastní. (Liebkind 1992; Uhlíková, 2000).

Krekovičová (2001) popisuje nejdůležitější mechanismy pro formování autostereotypů a heterostereotypů:

- Při formování etnického stereotypu dochází ke generalizaci jednotlivostí a následnému povýšení na reprezentativní úroveň;
- Jednotlivé vlastnosti (např. nepořádnost, čistotnost, morálnost, pravdomluvnost, agresivita, pohostinnost) se přenášejí na každého člena dané etnické skupiny;
- Podstatnou částí v mechanismech formování auto a heterostereotypů je aspekt hierarchizace etnik, národů, skupin. Ty se týkají zařazení „svých“ a „druhých“ do určité hierarchie, o porovnání někoho s někým, kdo je v hierarchie výše či níže.

Stereotypy mohou v některých situacích sloužit jako ospravedlnění negativního jednání a chování k určitým skupinám. Stereotypizace je spjata s *ultimátní atribuční chybou*.⁸ V souvislosti s atribuční chybou je důležité zmínit, že se v tomto pojetí rozdělují skupiny jedinců na „naší“ skupinu (in-group) a „vaší“ skupinu (out-group), podle které jsou přisuzovány dobré skutky příslušníkům vlastní skupiny dispozičně (dány vlastnostmi), ale příslušníkům odlišné skupiny situačně (dány vnějšími

---

⁸ V originále ultimate attribution error

okolnostmi). Opačně to bude u negativního jednání, což může pochopitelně směřovat až k nějakému meziskupinovému nepřátelství (Pettigraw, 1979; Hewstone, 1990).

3.2 Předsudky

Dnes již klasickým dílem zabývajícím se předsudky je kniha „*O povaze předsudků*“ (The Nature of Prejudice) od G. W. Allporta (2004, s. 41), podle kterého je předsudek: „*Antipatie, která vychází z chybné nebo strnulé generalizace. Tuto antipatii lze pocítovat nebo vyjádřit. Může být namířena proti skupině jako celku, anebo proti jedinci, protože je příslušníkem této skupiny.*“

Tato definice předsudku obsahuje tři hlavní složky. Za prvé, předsudek je přirozeně negativní a je zaměřen k jednotlivci nebo skupině. Za druhé, předsudky vychází z chybných či nepodložených údajů. Za třetí, předsudky pramení z neflexibilní generalizace (Ponterotto, 1991).

Další definice předsudku, tentokrát už zaměřenou vůči etnickým skupinám předkládá Aboud (1988, s. 6), který tvrdí: že „*předsudek je jednotná, stabilní a konzistentní tendence reagovat negativně vůči členům etnické skupiny kvůli jejich příslušnosti.*“

Předsudek je typicky koncipován stejně jako postoj. Skládá se z kognitivní složky (např. přesvědčení o cílové skupině), afektivní složky (např. nechuť), a konativní složky (např. behaviorální predispozice chovat se negativně k určité skupině). Všechny 3 složky se vzájemně ovlivňují a vytváří celkový obraz daného předsudku (Dovidio et al., 2010).

Předsudky jsou běžné nejen u dospělých a mladistvých, ale nalezneme je již i v dětském věku. Už pětiletá holčička odmítá pracovat se spolužákem jiné etnické skupiny. Devíteletý chlapec mumlá hanebné poznámky o spolužákovi jiné rasy. U každého dítěte se začíná vyvíjet jak pozitivní, tak i negativní rasový postoj okolo 4. roku (Aboud, 1988; Doyle a Aboud, 1995; Aboud a Amato, 2001). „Bílé“ děti už dokážou v brzkém věku vyjádřit předsudky vůči černochům, asiátům a jiným menšinovým skupinám, tedy je zřejmé že to stejné platí i pro české „bílé“ děti k Romům (Corenbluma a Annis, 1993).

V 50. letech minulého století byly předsudky spojovány především s autoritářskou osobností. Z tohoto důvodu bude zajímavé tento model představit, jak lidé o předsudcích uvažovali a některé myšlenky přetrvávají i dodnes.

Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson a Sanford (1950) vytvořili koncept autoritářské osobnosti, podle něhož zastávají jedinci s autoritářskou osobností diskriminační postoje vůči etnickým menšinám. Tyto postoje vyjadřují především ti lidé, kteří si v dětství prošli autoritářskou výchovou. Autoritářští rodiče vyžadují po dětech slepou poslušnost, dodržování pravidel a prosazují velmi tvrdou disciplínu. Rodiče rovněž těmto dětem neprojevují lásku a drží si od nich velký odstup. V některých případech rodiče dávají dítěti podmíněnou lásku. Ta je dítěti projevována jen v situacích, kdy se dítě chová „správně“.

Jedinci s autoritářskou osobností se vyznačují mechanickým odevzdáním konvenčním hodnotám, negativním pohledem na svět a na lidi, potřebou silného vedení, černobílým (fundamentalistickým) viděním světa, rigidním stereotypním myšlením, snadným podlehnutím předloženým informacím a argumentům, nalezením obětího beránka, který jim slouží k vybytí svých neuvědomovaných pocitů strachu a nedostačivosti. Lidé s autoritářskou osobností vidí vlastní skupinu jako nadřazenou nad ostatními a jsou podle autorů popisováni jako „posedlí“ násilím a sexem (Adorno, 1950).

Model autoritářská osobnosti bývá nejčastěji kritizován za to, že nedostatečně vysvětluje, proč mají někteří lidé předsudky jen proti určitým skupinám a jiným nikoliv. Neuspokojivě je také vysvětleno, jestli bude mít celá skupina autoritářskou osobnost, tak odkud mají všichni předsudky? Zdá být krajně nepravděpodobné, že by všichni členové měli autoritářskou.

4 Rasismus

Jones (1997) definuje rasismus jako transformaci rasového předsudku, u něhož se uplatňuje moc proti rasové skupině, která je vnímána jako slabší. Síla může být uplatněna jednotlivcem i institucí a může být úmyslná či neúmyslná podporovaná kulturou.

Jones (1997) identifikoval tři typy rasismu: *individuální, institucionální a kulturní*.

- *Individuální rasismus* je synonymní s rasovými předsudky. Tento druh rasismus se vyznačuje nadřazeností a dominancí jedné rasové skupiny (např. bílí členové majority) nad druhou (např. černoši v Americe). Rasismus je zde předkládán na základě fyzických rysů (genotypu a fenotypu). Z toho vyplývá všeobecné přesvědčení, že fyzické zákonitosti jsou determinanty sociálního chování a intelektuálních kvalit, které legitimují nižší společenské zacházení s rasovou skupinou.
- *Institucionální rasismus* se projevuje v politickém spektru a v rámci organizací a institucí, které nespravedlivě omezují příležitosti rasových skupin. Rasismus je zde chápána jako souhrn pravidel stanovenými zákony, zvyklostmi a praktikami, které úmyslně nebo neúmyslně produkují rasové nerovnosti v americké společnosti.
- *Kulturní rasismus* lze spatřit v nadřazenosti jazyka nebo dialektu, hodnot, přesvědčeních, světonázorů a kulturních artefaktů, které jsou od jedné skupiny dominantní ve společnosti. Efekt tohoto pojetí rasismu má dopad na každodenní jednání lidí ve společnosti, která jsou navíc posilována předáváním generace na generaci.

4.1 Rasismus ve Spojených státech amerických

Jeden z kontroverzních pohledů na rasismus, který ho chápe jako výsledek spojení předsudku a moci. Z tohoto hlediska mohou být pouze příslušníci většinové společnosti rasisté, protože rasismus je uplatnění moci proti menšinám. To znamená vynucování všech výhod pro sebe a zamezení jakémukoliv náznaku rovného přístupu (Operario a Fiske, 1998).

Této definici vzniklé v USA. je vytýkáno, že Afroameričané nemohou být rasisty, jelikož nemají společenskou moc. Připouští, že černoši mohou mít předsudky, ale jako skupina v Americe nemají žádnou moc.

Rasismus je detailně prozkoumán zvláště ve Spojených státech, protože rasové konflikty mezi „černochoy“ a „bělochy“ jsou v Americe již od dob otroctví a pokračují dodnes. Sidanius a Pratto (1999) a později i Dovidio a Gaertner (2004) svůj zájem zaměřili na to, jak kategorizují majoritní členové, pokud uvidí zmíněné Afroameričany. Domnívají se, že se u bílého Američana automaticky aktivují rasové kategorie bez vědomého úsilí nebo kontroly a tato kategorizace spontánně vyvolává hodnotící rasové předsudky a stereotypy. S ohledem na motivační procesy, lidé mají základní potřebu moci, statusu a kontroly nejen pro sebe, ale i pro jejich vlastní skupinu, která zhoršuje zaujatost a často produkuje meziskupinový konflikt.

Rasové stereotypy o Afroameričanech především o mladých mužích, jsou typicky vulgární. Vyobrazení nevědomosti, lenosti, a násilí mají svůj původ v historických pokusech o racionalizaci otroctví a posvěcení rasového terorismu ze strany státu. Ačkoli je mnoho mladých Afroameričanů ve škole velmi úspěšných a tvrdě pracují, tak i přesto moderní stereotypy s nízkou inteligencí, nedostatkem orientace na úspěch a antisociální chování přetrvávají (Hudley a Graham, 2001).

Pettigrew (1981) provedl ve Spojených státech rozsáhlou studii, ve které se zabýval rasismem bílé majority vůči černochoům. Zjistil, že zhruba 15 procent bílých Američanů je extrémně rasistická vůči černým Američanům. Tuto obrovskou nenávist si spojuje s autoritářskou osobností. Přibližně 60 procent dospělých bílých Američanů nebylo nakloněno ani k podporování rasismu a ani k odmítnutí. Nakonec, asi 25% většinové společnosti soustavně podporuje práva černochoů a lze říci, že je proti rasistickému chování.

Rasismus je diskriminační chování, které se opírá o institucionální moc a pramení z historických kořenů (Mio, Barker a Tumaming, 2012). Diskriminace je obecně chápána jako neobjektivní chování, které zahrnuje nejenom akce, které přímo poškozují nebo znevýhodňují další skupinu, ale ty, které neúměrně zvýhodňují vlastní skupinu a tím vytvářejí relativní nevýhodu pro jiné skupiny (Dovidio et al., 2010).

4.2 Tradiční rasismus (Old-fashioned racism)

O tradičním rasismu lze hovořit tehdy, když máme před sebou ideologii, která tvrdí, že rozdíly mezi jednotlivými rasami jsou vrozené a neměnné. Pakliže jsou jednotlivé rasy odlišné, je patrné, že vznikne rasová hierarchie - nadřazenost jedné rasy nad ostatními. (Fredrickson, 2002). Tradiční rasismus je zaměřený na teorii biologické nadřazenosti bílé rasy nad ostatními, na fyzické segregaci a legalizované diskriminaci Američanů.

Tradiční rasismus zahrnuje vše od rasových nadávek, přes pálení, až k rasově založené vraždě (Rios a Zamudio, 2006). Tradiční rasismus společnost uznává za diskriminaci. V posledních letech je rasová nenávisť společností především majoritní společností zamítnuta, ale rasový útisk zůstává. Výzkumy naznačují, že se rasismus neprojevuje otevřeně = explicitní rasismus, ale že lidé používají méně zřejmé projevy, tedy skryté = implicitní rasismus (Sue, 2010).

Tradiční pojetí rasismu ve Spojených státech se vyznačuje třemi základními znaky:

1. sociální vzdáleností mezi rasami (černými a bílými)
2. víra v biologickou méněcennost černochů
3. podpora veřejné politiky zajišťující rasovou segregaci a formalizovanou diskriminaci (McConahay a Hogg, 1976, Kinder, 2013).

4.3 Novodobý rasismus

Dnešní společnost chce být demokratická a seriózní, proto popírá jakoukoliv možnost existence rasismu a jeho tradičních forem. V novodobém rasismu nejsou etnické menšiny méněcenné a jejich kultura je v zásadě respektována, ale rasistické chování se objeví v té chvíli, když jsou společenské normy slabé nebo nejednoznačné. Z tohoto důvodu není překvapující, že rasismus se neustále vyvíjí směrem k novým formám, které jsou hůře rozpoznatelné. Nový rasismus může být popsán jako spíše nepřímý, jemnější, více procedurální, zdánlivě nerasistický (Pettigrew, 1979).

Většina ze současných teorií rasového předsudku je charakterizována dvěma faktory. Předpokladem je, že lidé jsou ovlivňováni dvěma konkurenčními motivacemi, které jsou založeny na: (1) rasovém předsudku a (2) motivaci potlačit předsudek. Tento

konflikt vytváří rozporuplné emoce, nestabilitu behaviorální a kognitivní nesoulad (Crandall a Eshleman, 2003).

Prvním faktorem je originální předsudek, který je afektivně negativní a má motivační sílu. Většina dvoufaktorových teorií tvrdí, že většina majoritních Američanů mají skutečnou (primární a ryzí) předsudky proti Afroameričanům. Druhým faktorem je motivace k ovládní prvního faktoru. Projevuje se v tom, že majoritní Američané nechtějí vyjadřovat předsudky slovem nebo skutkem, protože chtějí zachovat liberalismus, rovnostářství, soucit s outsiderem, udržovat nezaujatý sebeobraz, společenské normy, politickou korektnosti a humanistické hodnoty (Crandall a Eshleman, 2003). Jednoduchá rovnice shrnuje tyto dvoufaktorové teorie následujícím způsobem: předsudek + potlačení = vyjádření.

Henry a Sears (2002) rozlišují tři základní formy moderního rasismu. Diferencují rasismus na **typy symbolický, averzivní a ambivalentní**.

4.3.1 Averzivní rasismus

Averzivní rasismus je charakteristický pro podstatnou část vzdělaných a liberálních příslušníků majority nejen ve Spojených státech. Averzivní rasismus se vyznačuje rozpolceností mezi přesvědčením o rovnostářských hodnotách a neuvědomovanými negativní mi pocity vůči rasovým skupinám. Rasistické postoje se vyskytují v jemné formě, aby nedošlo k ohrožení vlastního bezpředsudečného obrazu. Např. „Když koukám na lidi, nevidím barvu.“ Jedinci se tak snaží nemyslet na to, že by někdo mohli patřit do nějaké etnické nebo rasové skupiny a umožňuje jim to nahlížet na sebe jako nezaujaté a nediskriminační. Tento skrytý mechanismus se může projevovat ve vyhýbání se kontaktu s negativně hodnocenou rasovou skupinou a to především kontaktu vyžadujícího pozitivní interakce (Gaertner a Dovidio, 1986; Dovidio a Gaertner, 1993; 1998).

Příznačné pro averzivní rasismus je, že v situacích, kde je chování dobře definované, tak je pro jedince nepravděpodobné, aby jeho chování bylo diskriminující vůči jiné etnické skupině. Naopak v nejednoznačných situacích, budou majoritní členové zaujatí vůči jiné rasové nebo etnické skupině, jelikož nedochází k ohrožení svého vlastního pozitivního sebeobrazu (Gaertner a Dovidio, 1986).

4.3.2 Symbolický rasismus

Symbolický rasismus je koherentní systém přesvědčení, který odráží základní předsudky vůči černochům ve Spojených státech. Tyto přesvědčení zahrnují stereotyp, že jsou černoši morálně horší než majorita, a že porušují tradiční bílé americké hodnoty jako je tvrdá práce a nezávislost atd. Tato přesvědčení mohou způsobit, že se černoši stanou předmětem diskriminace a majorita si tuto diskriminaci může ospravedlnit jako starost o spravedlnost. Symbolický rasismus může být také popsán jako kombinace anti-menšinových nálad s tradičními, protestantskými a konzervativními hodnotami. Výskyt symbolického rasismu je především v příměstských oblastech, kde žijí především bílí Američané (Kinder a Sears, 1981).

Podle Searse a Henryho (2008) je symbolický rasismus spjat s politickými otázkami, které se ve Spojených státech vztahují k 4 bodům:

1. černí Američané již nečelí diskriminaci a předsudkům;
2. dostávají více, než si zaslouží (sociální pomoc od státu);
3. nepracují dost tvrdě (nechtějí si sehnat práci);
4. jsou příliš nároční - chtějí toho moc a příliš rychle (kriminalita).

4.3.3 Ambivalentní rasismu

Podle teorie *ambivalentního rasismu* bílí Američané zažívají emoční konflikt mezi pozitivními a negativními pocity vůči specifické cílové skupině. Tento nesoulad je způsoben vnímáním černochů jako odlišných a znevýhodněných. Podle těchto atributů jsou u lidí vyvolávány pocity averze a sympatie. Afroameričané jsou majoritou vnímáni jako skupina, která potřebuje pomoc, ale sama nedělá dost, aby si sama pomohla (Katz, 1981; Katz a Hass, 1988). Tato ambivalence v postojích stojí na charakteristických hodnotách pro majoritní Američany, kterými jsou:

- Individuální hodnoty (osobní svoboda a odpovědnost, důraz na tvrdou práci a disciplína)
- Rovnostářské/humanistické hodnoty

Pokud převažují rovnostářské/humanistické hodnoty, tak převládá pozitivní chování - pročernošské postoje (přesvědčení, že černoši mají znevýhodněné postavení ve společnosti) Převaha individuálních hodnot vede k negativnímu chování -

protičernošským postojům (přesvědčení, že černoši nechtějí zlepšit jejich sociálně-ekonomické postavení). Roli zde hrají také stereotypy. Pozitivní stereotypy vzbuzují pozitivní emoce a negativní stereotypy podněcují averzi směrem k rasové skupině (Katz a Hass, 1988).

4.3.4 Balant a Subtle prejudice

V západní Evropě se také můžeme setkat s rozdělením rasismu na *otevřený a skrytý* (blatant a subtle racism). Otevřený rasismus je totožný jako symbolický (Kinder a Sears, 1981) nebo moderní (McConahay, 1986). Rasismus otevřený je definovaný jako „*horký, v blízkosti a přímý*“. Skládá se ze dvou částí: vnímání hrozby a odmítnutí z druhé skupiny a opozici vůči těsnému kontaktu s nečlenskou skupinou. Skrytý předsudek je definována jako „*chladný, vzdálený a nepřímý*“ a skládá se ze tří složek: obhajoba tradičních hodnot, nadsázka kulturních rozdílů, a popření pozitivních emocí. Tyto tři složky tvoří společensky přijatelné odmítnutí menšiny na zdánlivě nepředsudečném důvodu (Pettigrew a Meertens, 1995).

Tabulka 1 Shrnutí moderního a tradičního rasismu (Whitley a Kite, 2010 s. 221)

<i>Typ rasismu</i>	<i>Rovnostářství</i>	<i>Odmítnutí tradičních rasistických přesvědčení</i>	<i>Jiné přesvědčení</i>	<i>Emocionální odpověď</i>	<i>Behaviorální odpověď</i>
<i>tradiční</i>	<i>nízké</i>	<i>nízké</i>	<i>vrozená nadřazenost pro bílé</i>	<i>silná negativní (strach, nenávisť)</i>	<i>snaha vyloučit nebo dominovat a kontrolovat minoritní skupiny.</i>
<i>moderní - symbolický</i>	<i>Vysoké pro příležitost; nízké pro výsledek</i>	<i>střední</i>	<i>Popírání diskriminace, rasové tradiční hodnoty, pocity nespravedlnosti vůči minoritám.</i>	<i>mírná až středně negativní (odpor, nechut', úzkost)</i>	<i>proti politice zaměřené na menšiny, v nejasných situacích zaujatý vůči minoritě</i>
<i>aversivní</i>	<i>vysoké</i>	<i>vysoké</i>	<i>vidí sám sebe jako nepředsudečného</i>	<i>středně negativní (diskomfort, úzkost spojená s kontaktem s jinou skupinou)</i>	<i>vyhýbání se meziskupinové interakci, zdvořilý, pokud je kontakt nevyhnutelný, v nejasných situacích zaujatý vůči minoritě</i>
<i>ambivalentní</i>	<i>vysoké</i>	<i>vysoké</i>	<i>konflikt mezi tradičními a rovnostářskými přesvědčeními a mezi pozitivními a negativními stereotypy</i>	<i>pozitivní (sympatie) i negativní (averze)</i>	<i>zesílená odpověď</i>

5 Postoje k národnostním menšinám v České republice

Skupina obyvatelstva, která má silné vazby ke státu, ve kterém žije, ale přesto nepřijímá národní identitu a přeje si zachovat svá vlastní etnická, jazyková, kulturní a náboženská specifika se označuje jako *národnostní menšina* (Hladík, 2006; Gabal a kol., 1999).

Ve vztahu k České republice je příslušníkem národnostní menšiny, ten člověk, který je občanem ČR a hlásí se k jiné národnosti než je ta česká a chce být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími občany, kteří se hlásí k té stejné národnosti. (Petráš, Petruš a Scheu, 2009).

Romové se stali národnostní menšinou oficiálně v roce 1991 (Wolf, 2000). Nepochybně jsou Romové naší společností nejsilněji vnímáni jako národnostní menšina. Její příslušníci mají mezi sebou pevná etnická pouta, která jsou pro ně přirozená a liší se od většiny majoritních Čechů v těchto bodech:

- Rozdílné rozvrstvení v sociálně politickém stránce;
- etnickými a kulturními zvláštnostmi, jako je život v komunitě, jazyk, tradice, silná tendence k sounáležitosti;
- postupným a osobitě se vyvíjejícím společenství v historické závislosti na čase a prostoru (Nečas, 2002).

Terminologické obtíže mohou nastat při používání, kdy je zastoupen pojem národnostní menšina jiným výrazem – etnickou menšinou. Spolu mají tyto termíny obdobné charakteristiky a nelze je zřetelně od sebe odlišit (Jirasová, Pospíšil a Sulitka, 2008).

Na základě neadekvátních obecného vymezení, budou ještě objasněny pojmy vztahující se k etnickým menšinám a těmi jsou etnikum, etnicita a etnické vědomí. Pojem *etnikum* pochází z řeckého „ethnos“, což znamená „kmen, rasa, národ ve smyslu rodové příbuznosti. Etnikum (etnickou skupinu) rozumíme jako společenství lidí, které se vyznačuje se společným, rasovým původem, jazykem, kulturou a vlastní etnicitou (Průcha, 2010; Mucha, 2004).

Etnicita je propojený systém kulturních, materiálních a duchovních hodnot a rasových, jazykových a teritoriálních vlivů, historických představ o společném původu, které mají vliv a utvářejí etnické vědomí člověka a jeho etnickou identitu a odlišuje ho tím od ostatních (Průcha, 2001; Mucha, 2004).

Projevem *etnického vědomí* je uvědomění si příslušnosti k určité etnické skupině vzhledem k rodovému původu nebo společných hledisek etnicity (Průcha, 2010).

5.1 Postoje k Romům

Podstatné pro členy daného etnika je označení, které sami sobě dávají. Co tedy znamená být Romem? Jak se Rom odlišuje od ostatních a co je vlastně „romství“?

Moravec (2006) nabízí tři alternativy:

1) Rom jako nositel romské kultury.

Romství (*rompien*) je vlastnost nositele romské kultury v tom nejobecnějším slova smyslu. Základní a naprosto nejdůležitější prostředí pro získání *rompien* je rodina. Romství je vlastnost, kterou jedinec získá tím, že se narodí a vyrůstá v romské rodině a že se identifikuje s její hodnotovou orientací. Romství je tedy chápáno jako subjektivní závazek každého Roma ke svým lidem a také zapojení do rodového života. Každý jedinec může romství ztratit, odmítnout, ovšem nelze ho snadno získat. Charakteristiky *rompien* jsou kulturní návyky, znalost rodinných tradic, organizace rodinného života, způsob komunikace uvnitř i vně vlastní komunity, způsob orientace v čase, vztah k lidem vlastním i cizím, předsudky, stereotypy a víra (Sekyt, 2004).

Důležité je také zmínit, že často zmiňovaná romská populace, je chápána jako symbol pro jedno romské společenství fungující jednotně a společně vystupující vůči většinové společnosti, tak je obvykle z velké části pouze umělým konstruktem (či spíše lichou představou) majority, neboť předpokládá homogenitu a identitu tam, kde se nalézá výrazná heterogenita a zásadní odlišnost. Skutečný stav je ovšem takový, že mezi Romy neexistuje jednotné etnické povědomí (Jakoubek, 2004).

2) Romem je ten, kdo se s ním sám ztotožní.

Druhá možnost je v souladu s českým právním řádem, který říká, že Romem je ten, kdo se přihlásí k romské národnosti (Šimíková, 2004). Podle oficiálního sčítání obyvatelstva z roku 2011 je pouze 5 135 lidí romského původu (Sčítání lidu, domů a bytů, 2011), ale autor se domnívá, že Romů je v České republice podle něj daleko více, jelikož oněch pět tisíc Romů žije v

autorově rodné Bílině. Velice obtížnou otázkou tedy zůstává, proč se někteří příslušníci romské menšiny ke své národnosti nepřihlásí? Podle Říčana (2000) za to může fakt, že majoritní společnost vnímá Romy negativně, z toho důvodu Romové preferují českou a ne romskou národnost. Romové se tak rozhodují patrně z obav, aby jim nepřineslo negativní důsledky.

Na druhou stranu můžeme ve společnosti i vnímat vliv a posílení romské národní pospolitosti, jelikož se ke svému romskému původu hlásí známé osobnosti, uznávaní sportovci, společenské elity země a další významní lidé. V takových případech to vyvolá v obyčejných romských lidech pocity hrdosti a vzájemného souznění. Ovšem můžeme také dokumentovat, že existují exemplární příklady, kdy se Rom zřekne svého romství a vede jej to k tomu, že klade akcent na svou novou identitu (gádžovství) a distancuje se od svého původu, než jak je to u majoritní společnosti (gadžů).

3) Romem je ten, koho za něj považuje majoritní společnost podle typických tělesných znaků.

Poslední alternativa je v souladu s lidovým míněním, že romství je přisuzováno na základě zevnějšku. Tato kategorizace může být nepřesná zavádějící, existuje jistě mnoho případů, v kterých není zřejmé, do jaké skupiny jedinec patří a lidé mu přisoudí určitou národnost podle fyzických rysů. Charakteristické znaky pro většinu Romů jsou tmavá pigmentace očí a vlasů, žlutohnědá barva pleti přecházející od světlé až po výrazně tmavou, tvar hlavy, rukou, tělesné proporce. Mezi Romy dominují převážně mediteranoidní a indoafgánské antropologické typy (Fraser, 1998).

Moravec (2006) tvrdí, že neexistuje nic jako typický romský typ resp. romský antropologický typ. Třetí možnost bychom měli brát v úvahu, jen z jediného důvodu a to, že je hojně využíván mezi lidmi, ale identifikovat etnickou příslušnost jedince jen podle jeho antropologického typu nelze

5.2 Stereotypy vůči Romům

V historickém kontextu to Romové neměli moc jednoduché, romské etnikum si prošlo ponižováním, diskriminací, segregací i vyvražďováním, není tedy divu, že jsou odlišní. Převážně se orientují jen na přítomnost, chybí jim smysl pro plánování

budoucnosti, je pro charakteristické, že jsou smířeni s osudem a nedostatečným úsilím a nejeví zájem si navzájem pomoci (Šišková, 2008). Postavení Romů v české společnosti je pravděpodobně ze všech národnostních menšin nejhorší. Romové jsou často spojováni se sociálně patologickými jevy (např. krádeže) a jsou majoritou vnímání podle pejorativního stereotypu.

Romská menšina zakouší v soužití s českou populací mnoho problémů. Z české strany je jim vytýkána hlučnost, nevzdělanost, špatné sousedské vztahy, špatná pracovní morálka, lenost, nízká kvalifikace, kriminalita, agresivní chování, prostituce, nečestné jednání (Šišková, 2001).

Dále některé nastíněné důvody averze vůči Romům shrnuje Večerka (1999). Za nejčastěji uváděnou výtku od majoritní společnosti je předpoklad, že romská populace páchá trestnou činnost daleko častěji než příslušníci většinové společnosti. Dále je jim vyčítáno, že jsou příliš hluční na ulicích a v bytech a hovoří směsicí romštiny a češtiny. Dále panuje obecné přesvědčení, že se Romové snaží vyhýbat práci a nechtějí se vzdělávat. Podle majority jsou romské rodinné vztahy nefunkční a nezodpovědné, to především souvisí s nízkým věkem prvorodiček a s vysokým počtem dětí. Romští rodiče se někdy o tolik dětí nemohou starat a dají je do dětského domova, to je také důvod, proč přibývá romských dětí v dětských domovech. Tato averze a nedůvěra vůči romskému etniku je podle zakořeněna již v rodině a je posilována ve školách a ve vrstevnických skupinách.

Stereotypní obraz Roma předkládá Říčan (2000), který předpokládá, že Romové jsou majoritní společností vnímání stále více negativně. „*Pro průměrného gádže je dnes Rom stále více v podstatě jen snědý asociál, jemuž nelze důvěřovat, od něhož je nutno očekávat hlavně násilí, lež a krádež, člověk na jedné straně mazaný, na druhé straně dětinský, neschopný plánovat a dbát na vlastní dlouhodobý zájem, nevzdělaný, nespolehlivý, líný, špinavý a požívačný primitiv*“ (Říčan, 2000, s. 95). Říčan (2000) také poukazuje na nesnáze romské populace, která se s tímto prezentovaným stereotypem musí vyrovnat. Čím je silnější tento stereotyp u majoritní společnosti tak, tím více se může stát sebenaplňujícím se proroctvím.

Jak již bylo výše popsáno, tak se příslušníci majoritní společnosti staví k Romům jako k nositelům odlišného antropologického typu, jehož typickým rysem je jiná barva pleti. Na základě tohoto znaku vznikají vulgární výrazy jako „brikety”,

„černé huby“, „tma“ a jiné. Spojením všech těchto označení je představa, že romské etnikum je „barevné“ ve smyslu „černé“, oproti nim je příslušník majoritní společnosti „bílý“. Tyto výrazy jsou spojeny s hodnotícím hlediskem, neboť „bílí“ jsou ti dobří a slušní, kdežto „černí“ jsou zlí a zkažení. Podle uvedeného modelu je postaven (implicitní) koncept diskriminace na základě barvy pleti, kde jsou černí v znevýhodněném postavení a bílí jsou upřednostňováni ve všech ohledech. Skutečnost, že takovýto koncept existuje, je všeobecně známá a je předmětem kritiky a odsouzení (Jakoubek, 2004)

5.3 Diskriminace z pohledu romské optiky na majoritní společnost

Nečas (1999) se domnívá, že Romové pokládají za diskriminační chování od většinové společnosti takové, kde jim policie a justice nezajistí dostatečnou ochranu před rasovým ponižováním, fyzickými útoky, xenofobním projevům ze strany okolí a sociálnímu vyčleňování. Také nechotu úřadů při vyřizování svých záležitostí a to souvisí i s diskriminací na trhu práce, kde je romský uchazeč odmítnut z důvodu jeho národnosti. Taková to skutečnost samozřejmě pro něho přináší pocity frustrace z neuspokojivého uplatnění ve společnosti, kdy musí zároveň Romové často čelit až existenčním problémům. Také se musí vypořádat se změnami v rámci rozpadajícího se tradičního romského společenství s jeho hodnotovým systémem, včetně toho, že musí přejímat některé negativní hodnoty od majoritní společnosti. Romové z těchto důvodů trpí pocitem nejistoty, ztrácejí důvěru v instituce a opatření státu a nevidí pozitivně svou budoucnost.

Nejméně nápadnou diskriminací, které jsou Romové v naší společnosti vystaveni, je metakomunikační odmítání v osobním styku. To znamená, že se příslušníci většinové společnosti záměrně vyhýbají a straní se romské populaci, aby předešli s nimi jakémukoliv kontaktu, pakliže nastane taková událost, tak se snaží pobýt v jejich přítomnosti, co nejkratší možnou dobu. Dále tyto projevy mohou vést k více či méně skrytě projevovanému nepřátelství (Šišková, 2001) Navíc majoritní společnost „očekává“ od Romů, že se budou asociálně chovat a podle toho se k nim sami chovají. To vede k tomu, že i Romové jsou vůči počínání majority významně nedůvěřiví a jsou ostražití i při projevené dobré vůli ze strany majority. Tím vzniká začarovaný kruh (Večerka, 1999).

Romům se nelíbí na Čechách citový vypočítavost, chlad, nadřazené chování, xenofobie a rasismus. Jak u Romů, tak i u Čechů se nacházejí jedinci, kteří mají tendenci zobecňovat vlastnosti (především ty negativní) jednotlivců druhé skupiny a přisuzovat je celé skupině. Chování obou zmíněných skupin do značné míry determinují předsudky z dávné minulosti (Šišková, 2001).

5.4 Porovnání s jinými minoritami

Situace Romům s porovnáním s jinými menšinami je zřejmě nejžalostnější. Často jsou ve výzkumech Romové srovnáváni s Vietnamci, kteří v České republice zastupují jednu z největších menšin. Rozdíly, jak majorita přistupuje k oběma minoritám, se značně liší. Vietnamci na rozdíl od Romů mají nálepku tvrdě pracujících obchodníků, kteří se snaží uživit svoji rodinu (i když někdy nezákonným způsobem - mafie, pěstování marihuany atd.). Tyto závěry podporují i výzkumy CVVM Sociologického ústavu (2013, 2014, 2015), kdy Romové s jistou pravidelností končí na posledním místě.

Skupinou, která se v posledních letech nejvíce přiblížila Romům, jsou migranti neboli uprchlíci před válkou v Sýrii a okolí, kteří jsou vnímáni jako hrozba, kterou tady většina majority nechce. Xenofobní Češi si začínají pomalu uvědomovat, že mnoho Romů nepracují a nepřispívá tak státu, ale nejsou hrozbou pro Českou republiku jako uprchlíci. Obavy se týkají především teroristických útoků, znásilňování a přepadávání ze strany uprchlíků podle výzkumů CVVM Sociologického ústavu (2015, 2016).

EMPIRICKÁ ČÁST

6 Výzkumný problém, cíl, výzkumné otázky a hypotézy

6.1 Výzkumný problém

Problematika rasových postojů patří mezi témata sociální a interkulturní psychologie, kterým se již nějakou dobu věnuje mnoho autorů v zahraničí a speciální prostor tomuto tématu je věnován ve Spojených státech. Hlavní důraz v USA je kladen na implicitní a explicitní postoje majority k Afroameričanům, kteří tvoří v podstatnou část amerického obyvatelstva. Později se výzkumy přesunuly i na jiné minority jako na Latinoameričany nebo Asiaty.

Autor se domnívá, že na základě dřívějších výzkumů přetrvávají v České republice negativní postoje vůči některým minoritám, konkrétně proti Romům. To potvrzují i protiromské nálady z několika předešlých let, kdy situace mezi Romy a majoritou byla velice napjatá a vznikaly konflikty mezi majoritou a Romy (např. Duchcov, České Budějovice). Proto se autor rozhodl aplikovat výzkumné metody vyvinuté v zahraničí na romskou populaci a zjišťovat, zda jsou opravdu implicitní a explicitní postoje majoritních Čechů k Romům, tak negativní, jak se předpokládalo. Probádáno také bude, jestli se budou lišit implicitní (latentní) odpovědi od explicitních (manifestovaných) výpovědí k romskému etniku.

Výzkum rasových postojů vůči Romům není v České republice příliš probádán. Existuje jen několik málo výzkumných prací, které se snaží vysvětlit postoje k Romům, ale nejsou provedeny na velkém množství respondentů nebo zahrnují jen některé metody zjišťování implicitních a explicitních postojů.

6.2 Cíl výzkumu

Primárním cílem výzkumu je nalezení implicitních a explicitních postojů, které zaujímají majoritní Češi vůči Romům. Kromě samostatných implicitních a explicitních postojů vůči této etnické skupině, je také zjišťován jejich vzájemný vztah a také jednotlivé souvislosti mezi metodami. Cílem je také srovnání přisuzovaných atributů majoritou Romům s vlastnostmi, které přisuzuje majorita sama sobě. V neposlední řadě

bylo také zjišťováno, zda majoritní Češi hodnotí pozitivněji sebe a romskou populaci negativně.

6.3 Výzkumné otázky

V01: Jaké atributy připisují majoritní Češi sami sobě?

V02: Jaké atributy připisují majoritní Češi Romům?

6.4 Hypotézy

H1: Majoritní Češi přisuzují sami sobě pozitivnější atributy než Romům.

H2: Škála postojů k Romům má vztah s Valencí stereotypu.

H2A: ŠPKR a Valence stereotypů u majoritních Čechů mají pozitivní vztah.

H2B: ŠPKR a Valence stereotypů u Romů mají negativní vztah.

H3: Majoritní Češi preferují v Implicitním asociačním testu české tváře před romskými.

H4: Existuje signifikantní rozdíl latencí samotných adjektiv a adjektiv po primu u Romů v testu BFP.

H5: Explicitní metody nemají vztah s IAT.

H5A: ŠPKR a Valence stereotypů u majoritních Čechů nemají vztah s IAT.

H5B: Valence stereotypů u Romů nemá vztah s IAT.

H6: Explicitní metody nemají vztah s BFP.

H6A: ŠPKR a Valence stereotypů u majoritních Čechů nemají vztah s BFP.

H6B: Valence stereotypů u Romů má negativní vztah s BFP.

H7: IAT a BFP spolu nesouvisí

H7A: IAT a BFP spolu nesouvisí u majoritních Čechů.

H7B: IAT a BFP spolu nesouvisí u Romů.

7 Metodologický rámec

7.1 Typ výzkumu

Zvoleným typem výzkumu byl kvantitativní přístup, který umožňuje sběr dat v krátkém čase a od velkého počtu respondentů. Výzkumnou formu tvořila kombinace korelační a srovnávací studie. Korelační studie zjišťovala vztah mezi nepřímými a přímými metodami. Srovnávací studie porovnávala odpovědi majority na Romy a na sebe samé.

7.2 Pilotní studie

Pilotní výzkum je prováděn na malém vzorku jedinců naší cílové populace a je testem nástrojů, které ve výzkumu hodláme použít (Disman, 2002). Jedním z cílů této pilotní studie bylo zjištění, zda bude mít sestavený test *Škála postojů k Romům* dostatečně vysokou reliabilitu, proto byla jeho prvotní verze předložena probandům k otestování. Respondenti byli také požádáni o postřehy na formální stránku Škály postojů k Romům, jestli rozumí výroky, jestli jsou adekvátně položené, či zda je nutné pozměnit nebo dokonce odstranit některé položky. Na základě pilotního výzkumu byly odstraněny 3 výroky převzaté ze Škály moderního rasismu (McConahay, 1986), jelikož respondentům dělalo problém, poznat, jak je myšlen souhlas nebo nesouhlas na daný výrok:

- 1) *V průměru pokládají lidé v naší společnosti Romy a Čechy za sobě rovné.*
- 2) *Diskriminace Romů dnes již není v ČR problémem.*
- 3) *Společnost dosáhla bodu, kdy Češi i Romové mají stejné šance na úspěch.*

Po odstranění tří položek byl u vzorku lidí (n=55) odhad reliability metodou vnitřní konzistence, která je udávána koeficientem Cronbachovo alfa $\alpha = 0,711$. Deskriptivní údaje byly MIN = 27; MAX= 57; MED = 41; AM = 41, 69091; SD = 8,79643.

Pilotní výzkum byl také užitečný pro uvědomění si, že původní verze testů IAT (Greenwald, McGhee a Schwartz, 1998) a BFP (Fazio et al., 1995) jsou příliš obsáhlé a pro jednoho respondenta příliš časově a kognitivně náročné, z toho důvodu bylo

rozhodnuto pro zkrácené varianty obou počítačových testů. Pilotní výzkum pomohl také s výběrem fotografií podle reakcí probandů na romské a neromské fotografie. Fotografie, které byly nejednoznačné nebo zavádějící byly odstraněny.

7.3 Výběr vzorku

Výběr vzorku byl proveden metodou prostého záměrného (účelového) výběru. Jedná se o takový postup, kdy cíleně vybíráme probandy podle určitých vlastností (či projevů této vlastnosti) nebo podle stavu (příslušnost k určité sociální skupině či jiné skupině). V konečném výsledku to znamená, že záměrně vyhledáváme pouze takové jedince, kteří toto kritérium splňují a mají sami zájem se výzkumu účastnit (Patton, 1990 in Miovský, 2006). Zvoleným kritériem pro výzkumné šetření bylo, aby respondenti byli členové většinové společnosti a dosáhli 18 let. Výzkumný vzorek tvoří 86 probandů ($n=86$), z nichž je 39 mužů a 47 žen. Věkové rozmezí se pohybuje od 18 do 65 let ($M = 27,453$; $SD = 10,302$).

Tabulka 2 Věkové rozložení respondentů

	Počet	Min	Max	M	SD
Muži	39	18	65	27,179	10,551
Ženy	47	18	65	27,680	10,089
Celkem	86	18	65	27,453	10,302

Dále bylo také zjišťováno nejvyšší dosažené vzdělání, popřípadě probíhající vzdělání vyššího stupně. Rozlišováno bylo jen mezi 3 stupni vzdělání: základního, středoškolského a vysokoškolského. V tabulce není popsáno základní vzdělání, jelikož všichni respondenti dosáhli, alespoň středoškolského vzdělání.

Tabulka 3 Vzdělání respondentů

	VŠ	SŠ
Muži	18	21
Ženy	29	18
Celkem	47	39

7.4 Metody sběru dat

Testová baterie obsahovala nejprve dvě přímé a posléze dvě nepřímé techniky na měření postojů:

- 1) Škála postojů k Romům
- 2) Valence stereotypů
- 3) Implicitní asociační test (IAT)
- 4) Modifikace BFP

7.4.1 Škála postojů k Romům

Škála postojů k Romům obsahuje 10 položek a jednotlivé položky jsou hodnoceny na sedmibodové stupnici *1 – naprosto nesouhlasím, 2 – nesouhlasím, 3 – spíše nesouhlasím, 4 – nemohu se rozhodnout, 5 – spíše souhlasím, 6 – souhlasím, 7 – naprosto souhlasím*. Ve škále má proband za úkol zodpovědět, do jaké míry souhlasí s daným tvrzením či nikoliv a průměrná doba vyplnění byla asi 5-10 minut. Škála postojů k Romům je sestaven z položek ze tří testů měřící explicitní rasismus. Položky číslo 1, 2, 3, 4 pochází ze Škály moderního rasismu (McConahay, 1986), položky číslo 5, 6, 7, 8, 9 jsou převzaty ze Škály očividného a skrytého rasismu (Pettigrew a Meertens, 1995) a poslední položka číslo 10 je vypůjčena ze Škály symbolického rasismu (Henry a Sears, 2002). Položky číslo 1, 2, 4 a 9 jsou reverzní. Původní položky byly pro účely tohoto výzkumu přeloženy a české znění bylo konzultováno a upraveno. Škála postojů k Romům se všemi položkami je uveden v příloze.

Statistické zázemí Inventáře o Romech bylo nejdříve zjišťováno pilotním výzkumem, po kterém se provedly jisté úpravy viz pilotní výzkum. Na vzorku 86 lidí byl odhad reliability metodou vnitřní konzistence, která je udávána koeficientem Cronbachovo alfa $\alpha = 0,846$. Vnitřní položková korelace na 10 položkách - MIN = 0,189; MAX = 0,651; AM = 0,352.

7.4.2 Valence stereotypů

Zjišťování valence stereotypů vychází z původní studie Katze a Braleyho (1933), kteří se domnívali, že lidé přiřadí ke specifické etnické skupině specifické negativní nebo pozitivní atributy. V tomto výzkumném šetření byli respondenti nejprve požádáni, aby nejdříve uvedli obsah svého stereotypu. Obsah stereotypu zjišťovala tato položka: „Prosím, zamyslete se, jaké osobnostní charakteristiky jsou příznačné pro příslušníky níže uvedených skupin. Uveďte takový počet vlastností, který je postačující k rozpoznání dané skupiny. Můžete užít jednoslovné výrazy (*milý*) nebo kratší výrazy složené z několika slov (*smyl pro rodinu*).“

Následovaly dvě tabulky, každá pro jednu z uvedených skupin - Romové a Majorita (bílé Češi). Tabulka obsahovala osm volných políček pro napsání požadovaných charakteristik, které vystihují danou skupinu. Po uvedení obsahu stereotypů u každé skupiny, byla zjišťována valence příslušného stereotypu tím způsobem, že respondenti měli uvést u každé charakteristiky její žádoucnost (na škále od -3 velmi negativní do +3 velmi pozitivní) (viz příloha). Doba vyplnění se pohybovala mezi 8-12 minutami.

7.4.3 Implicitní asociační test (Implicit Association Test)

V testové baterii byl použit zkrácený implicitní asociační test, který obsahoval 5 fází, z nichž byly 2 experimentální (třetí a pátá) a 3 zácvikové (první, druhá a čtvrtá). Zácvikové fáze byly tvořeny 20 podnětovými slovy nebo fotografiemi a experimentální fáze se skládaly z 25 podnětů. Podněty byly v náhodném pořadí vybírány ze souboru 20 (pozitivních a negativních) slov a z 20 fotografií 10 romských Čechů a 10 „bílých“ Čechů (použity byly setejné fotografie jako v testu BFP), tedy test se skládal celkem ze 110 podnětů.

Test byl zkrácen na základě pilotáže, po které respondenti označovali test za kognitivně náročný a i celou testovou baterii za časově náročnou, na základě toho bylo rozhodnuto, že bude test modifikován na 5 fází. Použit byl bezplatný softwarový program FreeIAT verze 1.3.3 (Meade, 2009), který splňoval veškeré kladené požadavky a umožnil testování bez nutnosti připojení k internetu.

Ještě úvodem lze říci, že probandům bylo řečeno před zahájením testu, že budou používat klávesu E pro zařazení fotografie nebo slova do kategorie ležící v levé části

obrazovky a klávesu I pro zařazení do druhé kategorie, jenž leží v pravé části obrazovky. Jednotlivá slova a fotografie byla řazena do 4 kategorií: 2 kategorie kontrastní (Pozitiva x Negativa) a další dvě kontrastní kategorie (Romové x Bílí Češi). Respondenti byli informováni, že byl použit pro výzkumnou část ne příliš korektní termín bílí Češi, ale zvolením korektního pojmu majorita by zřejmě nebylo docíleno takového efektu, jelikož panuje přesvědčení, že účastníci o sobě přemýšlejí jako o „bílých“ než „majoritních“ lidech, proto i dále v textu tedy bude použit termín bílý Čech.

V první fázi testu se probandi naučili rozlišovat fotografie mezi bílými Čechy a Romy a zároveň se u nich měli aktivovat postoje vůči Romům a bílým Čechům. Jak bylo zmíněno výše, tak respondent během testu kategorizoval pomocí počítačových kláves E (levá část obrazovky) a I (práva část obrazovky). Ve středu obrazovky se objevila v náhodném pořadí fotografie, pokud ji ovšem účastník zařadil špatně, tak se mu ukázal červený křížek značící chybu, v tom případě musel svou chybnou odpověď respondent opravit, jinak běží čas dál.

Druhá část je stejně jako první zácviková, ale s tím rozdílem, že kromě fotografií zde byla použita podnětová slova v náhodném pořadí. Respondenti kategorizovali slova jako pozitiva (láska, radost, mír, skvělý, oblíbený, milý, potěšení, krásný, dobrý, smích) nebo negativa (špatný, selhání, zranění, příšerný, zlo, protivný, bolest, strašný, hrozný, nenávisť). Podnětová slova byla vybírána podle anglické verze (Sabin et al., 2009) a přeložena do českých ekvivalentů, případně po provedené pilotáži pozměněna, aby bylo opravdu ověřeno, že slova jsou vnímána jako pozitiva a negativa.

Třetí fáze v sobě kombinovala dvě předchozí části, tj. probandi třídili do kategorií zobrazená slova i fotografie. Tato část byla velice náročná, jelikož každá počítačová klávesa označovala současně dvě kategorie (I pro bílé Čechy a negativa a E pro Romy a pozitiva). Tento třetí úkol se stal první experimentální fází v testu a důležitým ukazatelem.

Po třetí experimentální fázi následuje **čtvrtý zácvikový úkol**, ve kterém subjekt má za úkol kategorizovat fotografie opačně, než tomu bylo doposud. V praxi to znamená, že Romy, které měl subjekt zařadit do leva do kategorie Romů, konkrétně zmáčknout klávesu E, tak nyní se tlačítka i nápisy přehodily. Kategorie s nápisem Romové je vpravo a respondent musí stisknout tlačítko I. Tato část měla připravit

respondenty na závěrečnou experimentální fázi, tím způsobem, že je donutí změnit naučené.

Pátá fáze je experimentální fázi a obdobně jako je tomu u třetí fáze, tak v sobě každá klávesa snoubí zároveň dvě kategorie, ale opačně než tomu bylo v třetím úkolu. Pátá část obsahuje spojení 2 a 4 části, to znamená, že kategorie pozitiv a negativ zůstala zachována, prohodily se jen kategorie Romů a bílých Čechů (I pro Romy a negativa a E pro bílé Čechy a pozitiva).

Greenwald, McGhee a Schwartz (1998) se domnívají, že umístěním pozitivních nebo negativních atributů na pravou nebo levou stranu neovlivní signifikantně výsledky testu. Převládalo přesvědčení, že atributy napravo budou asociovat s pozitivními slovy. Taktéž nejsou ovlivněny velikostí souboru fotek a slov. Lane et al. (2007) popisují tendenci prvního experimentálního úkolu ovlivňovat výsledky druhého experimentálního úkolu a na to navazuje Nosek, Greenwald a Banaji (2005), kde nacházejí ovlivnění úkolů na větší efekt IAT to má zejména tehdy, když předchází stereotypní uspořádání (bílí Češi + pozitiva) a (Romové + negativa) tomu nestereotypnímu. (bílí Češi + negativa a Romové + pozitiva). Nežádoucí efekt pořadí částečně eliminuje v úplném testu 4 zácvikový úkol (ve zkrácené verzi 3 fáze testu) a také vyvažování (countbalancing).

Perkins et al. (2007) a Greenwald, Nosek a Banaji (2003) doporučují, aby byla provedena redukce dat. Odstraněny byly by měly být latence kratší než 300 ms nebo větší než 3000 ms a chybné odpovědi, tyto úkony byly nahrazeny průměrnými reakčními časy. Taktéž by měly být odstraněny první reakční časy na podněty. Všechny tyto úkony mohly být způsobeny nepozorností, rychlým stisknutím tlačítka, přemáčknutím se dlouhým přemýšlením nad fotografií nebo slovem apod.

Efekt IAT vypočteme porovnáním reakčních časů mezi 3. a 5. experimentální fází. Pro příklad, pokud respondent bude rychleji reagovat na podněty Romové a pozitiva (bílí Češi a negativa) než na druhé reverzní kategorie, proto bude u něj silnější asociace mezi Romové a negativa (bílí Češi a pozitiva) ve srovnání s reverzními kategoriemi. To značí automatickou preferenci pro Čechy než pro Romy (Nosek, Greenwald a Banaji, 2003). Greenwald, Nosek a Banaji (2003) popsal výpočet efektu IAT podle algoritmu, který zahrnuje výpočet průměru reakčního času u každé z experimentálních skupin, který vydělíme odmocninou poloviny součtu rozptylů v

experimentálních fázích. IAT skór se nazývá D a funguje na podobném principu jako

Cohenova D velikosti účinku. Vzorec:
$$\frac{M1 - M2}{\sqrt{[(s2 + s2) / 2]}}$$

D skór nabývá hodnot mezi -2 až 2. Kladné hodnoty značí v tomto výzkumu, že jedinec preferuje bílé Čechy a záporné hodnoty naopak preferenci Romů. Čím více se výsledný skór blíží k maximální kladné nebo záporné hodnotě, tím více danou kategorii upřednostňuje (Greenwald, Nosek a Banaji, 2003; Nosek, Greenwald a Banaji, 2005).

7.4.4 Modifikace BFP

Počítačový program Faziova afektivního primingu v pozměněné podobě byl se souhlasem získán od Mgr. Lii Radové, která ho vytvořila pro účely její diplomové práce: „**Problematika implicitních a explicitních rasových postojů** /na příkladu postojů Čechů k Romům/“ (Radová, 2009). Modifikovaný test se skládá ze čtyř částí. Veškeré stěžejní fáze z původního testu jsou zanechány a pouze byly zredukovány a vypuštěny ty procedury, které nebyly přímo pro testování nezbytné. Test je zkrácen především kvůli omezenému času pro testování respondentů a jejich nepřetížení. V Počítačovém programu jsou již vepsány instrukce proto, aby mohl být zadáván individuálně. Každé části předcházela blok s instrukcemi.

První úkol je téměř totožný s originálním testem. Využíván je k zjištění základní latenční doby u subjektů. Na obrazovce počítače bylo respondentům zobrazeno dvanáct pozitivních a dvanáct negativních adjektiv po jednom v náhodném pořadí. Proband kladná nebo záporná adjektiva zařazuje podle instrukce v úvodu stiskem příslušné klávesy na „pozitivní“ a „negativní“. Výběr adjektiv byl proveden s ohledem na základní slovní zásobu, kterou by měl dospělý člověk disponovat. Slova pokrývají tři oblasti možných předsudků vůči lidem:

- *vzhled*: hezký/ošklivý, atraktivní / neatraktivní, sympatický / nesympatický, čistý / špinavý
- *povaha*: příjemný / nepříjemný, milý / protivný, přátelský / hrozivý, oblíbený / neoblíbený
- *schopnosti*: šikovný / nešikovný, schopný / neschopný, chytrý / hloupý, pracovitý / líný

Zobrazené adjektivum zůstává, dokud proband neodpoví. Čas odpovědi mezi objevením adjektiva a stiskem příslušné klávesy je zaznamenáván s přesností na

milisekundy. Adjektiva byla probandem hodnocena dvakrát. Z těchto dvou sérií vznikne průměrný reakční čas respondenta, který slouží jako základní latenční doba daného jedince pro nadcházející procedury testu. Mezi přiřazením adjektiva a promítnutím následujícího adjektiva je vložena pauza 1 sekundy, kdy na obrazovce nic není. Druhý a třetí úkol původního testu byly vyřazeny. Oba úkoly nejsou pro testování nezbytné.

Druhý úkol testu odpovídá až původní čtvrté části. Instrukce a proces jsou stejné jako v prvním úkolu jen s jednou změnou a to je objevení se na velmi krátkou dobu jedné fotografie před každým adjektivem. Tato část afektivního primingu je pro výzkum stěžejní a obsahuje primingový úkol. Celkem je 24 fotografií (viz příloha), z toho je 8 fotografií Romů, 8 Vietnamců, 8 Čechů. Fotografie jsou rozděleny na kategorie: 4 muži 4 ženy; 2 mladí lidé, 4 lidé středního věku, 2 staří lidé; 2 lidé s vysokým socioekonomickým statutem a 2 lidé s nízkým socioekonomickým statutem. Jedna z fotografií se zobrazí na 500 ms, poté následuje 135 ms pauza, po které respondent posuzuje adjektivum. Po tomto úkonu přichází pauza 1,5 s, kdy se na obrazovce neukáže nic a ta nastává mezi odpovědí probanda a objevením další fotografie. Pauza nastává z toho důvodu, aby fotografie s adjektivem tvořily jeden celek a nenarušovaly s dalšími celky. Čas zobrazení fotografie byl prodloužen z původních 315 ms na 500 ms z důvodu nesnadné rozpoznatelnosti. Všechny fotografie Čechů byly spárovány s obdobnými fotografiemi Romů a Vietnamců. Tyto fotky doprovází totožná sada dvou pozitivních adjektiv a dvou negativních adjektiv v náhodném pořadí. Zaznamenává se správná odpověď a reakční čas

Třetí úkol se shoduje s původním pátým úkolem. Cílem třetího úkolu je rozpoznávat nové fotografie spolu s fotografiemi, které byly respondentovi prezentovány v druhém úkolu, jenž si měl zapamatovat. V této části je celkem předloženo 20 fotografií (4 fotografie Čechů, 4 Romů, 4 Vietnamců a 8 nových fotografií - viz příloha). Třetí část funguje jako kontrolní, aby bylo ověřeno, zda proband dával pozor na prezentované fotografie.

Čtvrtý úkol obsahoval ohodnocení fotografií aplikovaných pro priming (tedy v druhém úkolu). Poslední fáze také vychází z originálního Faziova testu. Každá z 24 fotografií se jednotlivě zobrazuje na obrazovce počítače do té doby, než je proband neohodnotí na stupnici 1 sympatický až 5 nesympatický.

7.5 Etické zásady

Výzkumu se respondenti účastnili dobrovolně a v jakékoliv části mohli přerušit či ukončit testovou baterii. Před samotným testováním probandí podepsali informovaný souhlas a byli srozuměni se všemi etickými sounáležitostmi vztahující se k výzkumu. Hlavně se to týkalo poučení, že jejich výsledná data budou použita jen pro výzkumné účely a jejich totožnost bude anonymizována. Subjektům byly také kladeny jednoduché screeningové otázky na jejich zdravotní a psychický stav související především s výzkumnou částí tesu na počítači, která vyžadovala rychlé reagování na podnětovým materiál. Např. zda nemají obtíže se zrakem (vidí dobře na monitor) nebo nejsou indisponováni na horní končetiny (mohou stisknout klávesy), či netrpí epilepsií atd.

Výzkum probíhal od ledna až do dubna 2016 a doba strávená jedním respondentem na výzkumu byla přibližně mezi dvaceti až pětadvaceti minutami. Výzkum probíhal ve dvou částech: nejprve byly předloženy subjektům přímé techniky v pořadí Škála postojů k Romům a Valence stereotypů ve formě tužka a papír a dále následovaly nepřímé techniky pro zjišťování postojů. Třetí v pořadí byl BFP a testovou baterii uzavíral IAT, oba testy byly provedeny na počítači modelu Dell Inspiron 1545. Pro samotná výzkumná šetření byla snaha vytvořit bezpečí a zajistit komfort pro respondenty, zvláště z toho důvodu, že se výzkum neodehrával v jejich přirozeném domácím prostředí, proto bylo důležité navodit příjemnou atmosféru, aby byli schopni ničím nerušení vyplnit testovou baterii.

8 Výsledky

8.1 Výzkumné otázky

Jaké atributy nejčastěji připisují majoritní Češi sami sobě?

Tabulka 4 Nejčastější atributy, které připisují majoritní Češi sami sobě

Majoritní Češi	suma	četnost	průměr
pracovití	107	47	2,277
závistiví	-53	24	-2,208
přátelští	34	16	2,125
vypočítaví	-15	13	-1,153
zruční	27	13	2,077
vtipní	30	12	2,5
vzdělání	35	12	2,917
stěžují si	-20	11	-1,818
inteligentní	30	11	2,727
cílevědomí	24	10	2,4

Jaké atributy nejčastěji připisují majoritní Češi Romům?

Tabulka 5 Nejčastější atributy, které připisují majoritní Češi sami sobě

Romové	suma	četnost	průměr
líní	-62	30	-2,067
soudržní	46	24	1,917
hluční	-42	22	-1,909
agresivní	-52	21	-2,476
vypočítaví	-32	19	-1,684
rodině založení	45	19	2,368
hudebně nadaní	32	17	1,882
rádi se baví	28	16	1,75
nepracovití	-39	15	-2,6
nevzdělání	-32	14	-2,286

V tabulkách 4 a 5 je výčet 10 nejčastějších odpovědí, které respondenti udávali v testu Valence stereotypů. Průměr valence za prvních 10 atributů, které majoritní Češi

přisoudili Romům: činí $AM = -0,51044$ a průměrná valence za 10 nejčastějších atributů (celkem bylo 125 různých atributů přisouzených majoritě), kterou majoritní Češi přisoudili sami sobě je $AM = 1,18421$ (celkem bylo 112 různých atributů přisouzených atributů Romům).

Podobné výsledky popsali Šimíková, Bučková a Smékal (2003), v svém výzkumu hodnotili majoritní respondenti na Romech kladně především jejich soudržnost 21% a muzikální talent 20%. Ovšem v 18% se vyskytl názor, že Romové žádné dobré vlastnosti nemají. Mezi negativní vlastnosti se nejčastěji vyskytly nepřizpůsobivost 36% a agresivita a kriminální chování 27%.

Štěchová a kol. (2002) zjišťovali vzájemné představy Romů o majoritních Čechách a naopak u romských poradců, kteří žijí v terénu svých okresů, proto více než kdokoliv jiný, dovedou posoudit obě skupiny. Majoritní Češi jsou označováni jako vzdělaní, bohatí, chytrí a tiší lidé. Dále jsou Neromům přisuzovány charakteristiky, jako je pracovitost a čistota, dobrá péče o děti a dodržování zákonů. Tyto pozitivní vlastnosti vyvažují i negativní vlastnosti, kterými jsou neuctivost ke svým spoluobčanům, tendence škodit Romům, vytahovat se a lhát.

Podle romských poradců jsou pozitivně vnímáni Romové majoritou převážně v tanci a v hudebním nadání. Také péčí o rodiče, svou veselostí a uměním se bavit. Na druhé straně jsou však Romové negativně vnímáni jako hluchní, lživí, nevzdělaní, nepracovití nespolehliví a v neposlední řadě jako pachatelé kriminálních činů (Štěchová a kol., 2002).

8.2 Hypotézy

H1. Majoritní Češi přisuzují sami sobě pozitivnější atributy než Romům.

Tuto hypotézu lze na základě výsledků podpořit. Z výsledků korelační analýzy vyplývá, že mezi položkami existuje slabý záporný vztah: $r(85) = -0,229$, $p = 0,034$

Za pomoci párového t -testu bylo prokázáno, že rozdíly ve valenci u Romů a majoritních Čechů jsou signifikantní, jelikož: $t(85) = 8,075$, $p < 0,001$. Velikost účinku Cohenova $D = 0,871$.

Tabulka 6 Porovnání valence stereotypu Romů a valence stereotypu majoritních Čechů

	AM	N	SD	SEM
valence Čechů	,7505	86	1,27758	,13777
valence Romů	-0,9117	86	1,15595	,12465

Tabulka 7 Souvislost mezi valencí stereotypů majoritních Čechů a Romů

	N	Korelace	Signifikance
valence Čechů & valence Romů	86	-0,229	0,034

H2. Škála postojů k Romům má vztah s Valencí stereotypu.

H2A. Škála postojů k Romům a Valence stereotypů u majoritních Čechů mají pozitivní vztah.

Tuto hypotézu lze na základě výsledků podpořit. Škálu postojů k Romům pozitivně koreluje s valencí stereotypů u majoritních Čechů, výsledky byly zajištěny za pomoci Pearsonova korelačního testu a jsou následující: $r(85) = 0,452, p < 0,001$.

Tabulka 8 Souvislost mezi ŠPKR a Valencí majoritních Čechů

		ŠPKR	valence Čechů
ŠPKR	Pearsonova korelace	1	0,452(**)
	Signifikance		0,000
valence Čechů	Pearsonova korelace	0,452(**)	1
	Signifikance	0,000	

H2B. Škála postojů k Romům a Valence stereotypů u Romů mají negativní vztah.

Tuto hypotézu lze na základě výsledků podpořit. Škála postojů k Romům silně a negativně koreluje s valencí stereotypů u Romů, výsledky byly zajištěny za pomoci Pearsonova korelačního testu a jsou následující: $r(85) = -0,556, p < 0,001$.

Tabulka 9 Souvislost mezi ŠPKR a Valencí Romů

		ŠPKR	valence Romů
ŠPKR	Pearsonova korelace	1	-0,556(**)
	Signifikance		0,000
valence Romů	Pearsonova korelace	-0,556(**)	1
	Signifikance	0,000	

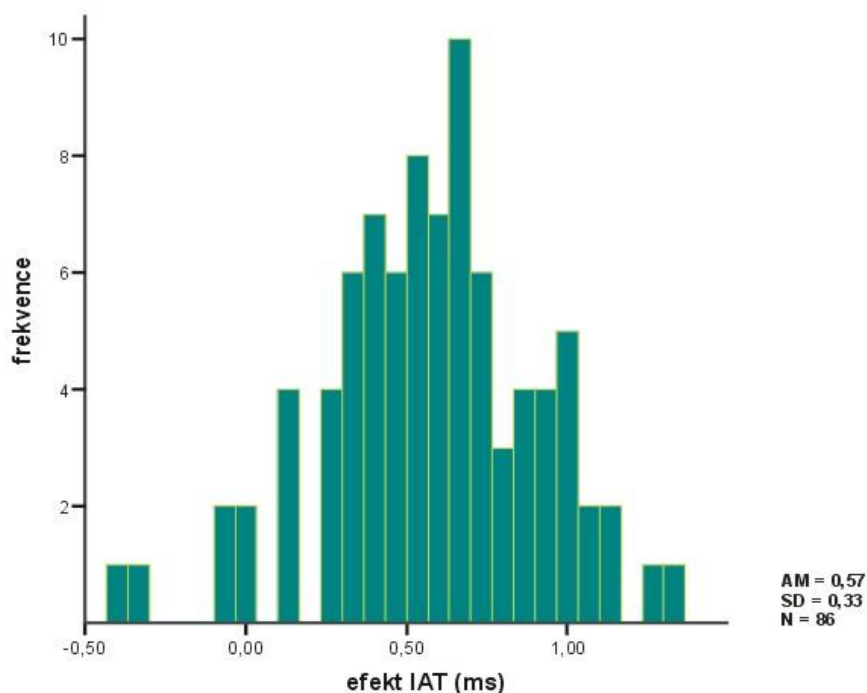
H3. Majoritní Češi preferují v Implicitním asociačním testu české tváře před romskými.

Tuto hypotézu lze na základě výsledků podpořit. Za pomoci jednovýběrového testu byly zajištěny výsledky pro tuto hypotézu, kdy dle výsledků majoritní Češi preferují v IAT české tváře před romskými: $t(85) = 15,942, p < 0,001$.

Tabulka 10 D - skór Implicitního asociačního testu

	N	AM	ME	SD	SEM
IAT	86	0,5694	0,5730	0,33124	0,03572

Graf 1 Normální rozložení u IAT

H4. Existuje signifikantní rozdíl latencí samotných adjektiv a adjektiv po primu mezi Romy a majoritními Čechy v testu afektivního primingu.

Tuto hypotézu lze na základě výsledků podpořit, jelikož: $t(85) = 2,326, p = 0,022$. Signifikantní rozdíl mezi Romy a majoritními Čechy v testu afektivního primingu existuje. Velikost účinku Cohena $D = 0,25$.

Tabulka 11 Porovnání BFP mezi majoritními Čechy a Romy

	N	AM	SD	SEM
BFP Češi	86	-17,3449	201,12942	21,68834
BFP Romové	86	-72,3559	169,21261	18,24667

H5. Explicitní metody nemají vztah s IAT

H5A. Škála postojů k Romům a Valence stereotypů u majoritních Čechů nemají pozitivní vztah s IAT.

Z výsledků korelační analýzy je zřejmé, že hypotéza nemůže být podpořena, jelikož mezi metodami existuje signifikantní vztah, kdy IAT a Valence stereotypů u Čechů korelují následovně: $r(85) = 0,237$, $p = 0,028$. IAT a Škála postojů k Romům korelují následovně: $r(85) = 0,413$, $p < 0,001$.

Tabulka 12 ŠPKR a Valence stereotypů majoritních Čechů v souvislosti s IAT

		ŠPKR	valence Čechů	IAT
ŠPKR	Pearsonova korelace Signifikance	1	0,452(**) 0,000	0,413(**) 0,000
valence Čechů	Pearsonova korelace Signifikance	0,452(**) 0,000	1	0,237(*) 0,028
IAT	Pearsonova korelace Signifikance	0,413(**) 0,000	0,237(*) 0,028	1

H5B. Valence stereotypů u Romů nemá negativní vztah s IAT

Dle výsledků Pearsonova korelačního testu je vztah signifikantní a záporný, hypotéza tedy nemůže být podpořena, jelikož: $r(85) = -0,311$, $p = 0,004$.

Tabulka 13 Souvislost mezi Valencí Romů a IAT

		valence Romů	IAT
valence Romů	Pearsonova korelace Signifikance	1	-0,311(**) 0,004
IAT	Pearsonova korelace Signifikance	-0,311(**) 0,004	1

H6. *Explicitní metody nemají vztah s BFP.*

H6A. *Škála postojů k Romům a Valence stereotypů u majoritních Čechů nemají pozitivní vztah s BFP u majoritních Čechů*

Hypotéza může být podpořena, jelikož ani Škála postojů k Romům a Valence stereotypů Čechů nemají s BFP u Čechů vztah: $r(85) = 0,072$, $p = 0,511$ u ŠPKR a BFP; $r(85) = -0,039$, $p = 0,719$ u Valence stereotypů Čechů a BFP u Čechů.

Tabulka 14 ŠPKR a Valence majoritních Čechů v souvislosti BFP

		ŠPKR	valence Čechů	BFP Češi
ŠPKR	Pearsonova korelace	1	0,452(**)	0,072
	Signifikance		0,000	0,511
valence Čechů	Pearsonova korelace	0,452(**)	1	-0,039
	Signifikance	0,000		0,719
BFP Češi	Pearsonova korelace	0,072	-0,039	1
	Signifikance	0,511	0,719	

H6B. *Valence stereotypů u Romů nemá negativní vztah s BFP.*

Hypotéza může být podpořena, jelikož výsledky jsou následující: $r(85) = 0,132$, $p = 0,226$.

Tabulka 15 Souvislost mezi Valencí Romů a BFP

		valence Romů	BFP Romové
valence Romů	Pearsonova korelace	1	0,132
	Signifikance		0,226
BFP Romové	Pearsonova korelace	0,132	1
	Signifikance	0,226	

H7. *IAT a BFP spolu nesouvisí.*

H7A. *IAT a BFP spolu nesouvisí u majoritních Čechů.*

Dle výsledků korelační analýzy spolu IAT a BFP u Čechů nesouvisí, výsledky jsou následující: $r(85) = 0,081$, $p = 0,456$.

Tabulka 16 Souvislost mezi IAT a majoritními Čechy v BFP

		IAT	BFP Češi
IAT	Pearsonova korelace Signifikance	1	0,081 0,456
BFP Češi	Pearsonova korelace Signifikance	0,081 0,456	1

H7B. IAT a BFP spolu nesouvisí u Romů.

Výsledky Pearsonova korelačního testu vykazují hraniční signifikanci, kdy: $r(85) = -0,213$, $p = 0,049$. Kritická hodnota však byla překročena a p hodnota je menší než 0,05, proto lze hypotézu na základě statistických důkazů s opatrností zamítnout.

Tabulka 17 Souvislost mezi IAT a Romy v BFP

		IAT	BFP Romové
IAT	Pearsonova korelace Signifikance	1	-0,213(*) 0,049
BFP Romové	Pearsonova korelace Signifikance	-0,213(*) 0,049	1

9 Diskuze

Bylo formulováno sedm hlavních hypotéz a osm vedlejších hypotéz, na základě kterých bylo provedeno výzkumné šetření. Výsledky výzkumu budou postupně detailně probrány.

H1: *Majoritní Češi přisuzují sami sobě pozitivnější atributy než Romům.* Výsledky statistické analýzy jsou v souladu s hypotézou. Majoritní Češi opravdu posuzují sami sebe pozitivněji a přisuzují si pozitivnější atributy. Naopak majoritní Češi přisuzují Romům negativnější atributy a hodnotí je mnohem negativněji než sami sebe. Zřejmě je to následkem, že většinová společnost na sebe nahlíží jako na celek a Romové jsou chápáni jako jiná (problematická) skupina, ke které snadno asociují negativní stereotypy. K podobným výsledkům došli mnohem dříve Katz a Braley (1933) Gilbert (1951), Karlins et al. (1966) ve svých výzkumech ve Spojených státech se skupinami Afroameričanů a většinové společnosti.

H2: *Škála postojů k Romům má vztah s valencí stereotypu.* Výsledky podporují hlavní hypotézu a její dvě podhypotézy budou podrobněji probrány. Tento výsledek, mohl být do jisté míry zatížen příležitostmi a motivací respondentů kontrolovat své výpovědi, jelikož postoje k romské populaci jsou sociálně ožehavým tématem. **H2A:** *ŠPKR a Valence stereotypů u majoritních Čechů mají pozitivní vztah.* Výsledky jsou ve shodě s touto subhypotézou. Pokud respondenti měli vysoké skóre ve Škále postojů k Romům, tak připisovali členům majoritní společnosti pozitivnější atributy. To tedy znamená, že čím více rasistických odpovědí od respondenta v ŠPKR, tím majoritní Čechy hodnotí pozitivněji v testu Valence stereotypu. **H2B:** *ŠPKR a Valence stereotypů u Romů mají negativní vztah.* Výsledky jsou taktéž v souladu s touto podhypotézou. Pokud respondenti měli vysoké skóre ve Škále postojů k Romům, tak připisovali Romům negativnější atributy. Shrňme-li výzkumné zjištění, tak to znamená, že čím více rasistických odpovědí proband zaznamenal, tak tím negativněji hodnotil Romů. To je pravděpodobně zapříčiněno tím, že jestliže má člen majoritní společnosti rasistické názory ohledně Romů, tak jim bude připisovat i daleko negativnější přívlastky než ten, kdo nemá tak rasistické smýšlení.

H3: *Majoritní Češi preferují v Implicitním asociačním testu české tváře před romskými.* Výsledky statistické analýzy jsou v souladu s hypotézou. Výsledky hypotézy naznačují preferenci subjektů pro české tváře před romskými v nepřímém měření

postojů. To je možné chápat, že bez vědomé kontroly a záměrnosti bude jedinec zvýhodňovat příslušníka majority než jakéhokoliv Roma, což se zvláště promítne do každodenního života. Stejný výsledek doložili ve svých rozsáhlých výzkumech Nosek, Greenwald a Banaji (2005), podle kterých efekt Implicitního asociačního testu v jejich výzkumech na Afroameričanech nabýval hodnot podobných hodnot (IAT D = 0,54, 0,53, 0,52, 0,47). Ale v některých výzkumech byl u o něco málo nižší jako u Lane et al. (2007).

H4: *Existuje signifikantní rozdíl latencí samotných adjektiv a adjektiv po primu u Romů v BFP.* Výsledky statistické analýzy jsou ve shodě s hypotézou. Fotografie Romů zpomalovaly rychlost odezvy na pozitivní adjektiva a významně usnadňovaly rychlost odezvy na negativní adjektiva. Ze závěrů lze vyvodit, že panuje k Romům negativní implicitní postoj, který by měl dobře predikovat, jaká bude neverbální interakce majoritních Čechů k romskému etniku. Přibližně ke stejnému výsledku u rozdílu latencí samotných adjektiv a adjektiv po primu u Romů v testové metodě BFP (AM = -82,16 ms) došli Hnilica a Radová (2013).

H5: *Přímé metody nemají vztah s IAT.* Výsledky nepodporují hlavní hypotézu i obě podhypotézy. Silný vztah mezi metodami je určitě velmi překvapivý, protože některé výzkumy došli k jiným závěrům (Dasgupta et al., 2000; Greenwald et al., 1998), ale také jsou autoři, kteří našli mezi metodami slabší, ale přesto statisticky významnou korelaci (Hoffman et al., 2005; Lane et al., 2007). **H5A:** *ŠPKR a Valence stereotypů u majoritních Čechů nemají pozitivní vztah s IAT.* Výsledky se neshodují s podhypotézou. Velice zajímavé je zjištění, že metody spolu tak silně korelují. To by znamenalo, že čím vyšší skóry ve ŠPKR, tak současně jsou i pozitivně vnímáni majoritní Češi v testu Valence stereotypů a zároveň jsou preferovány české tváře v Implicitním asociačním testu. **H5B:** *Valence stereotypů u Romů nemá negativní vztah s IAT.* Výsledky nejsou v souladu s podhypotézou. Stejně jak u předešlé podhypotézy bylo nalezeno neočekávané zjištění, že posuzování atributů Romů v testu Valence stereotypů negativně souvisí s preferováním českých tváří. Z toho lze usoudit, že implicitní preferování českých tváří bude mít za následek horší vnímání Romů.

H6: *Přímé metody nemají vztah s BFP.* Tato hypotéza byla podpořena, což znamená, že v tomto případě opravdu nepřímá metoda zjišťování implicitních postojů nesouvisí s přímými metodami. Tuto diskrepanci dokládají i Fazio et al., (1995), kteří

našli velmi slabou korelaci mezi BFP a Škálou moderního rasismu ($r = 0,15$). **H6A:** *ŠPKR a Valence stereotypů u majoritních Čechů nemají pozitivní vztah s BFP.* Výsledky jsou ve shodě s podhypotézou. V tomto případě se potvrdil předpoklad, že přímé a nepřímé metody spolu nesouvisí. Pravděpodobné vysvětlení je, že oproti Implicitnímu asociačnímu testu BFP nejsou Romové hodnoceni jako kategorie, avšak jako jednotlivci. **H6B:** *Valence stereotypů u Romů nemá negativní vztah s BFP.* Výsledky statistické analýzy jsou v souladu s podhypotézou. To v podstatě znamená, že jestliže v testu BFP respondenti asociovali rychleji Roma s negativem a pomaleji Roma s pozitivem, tak nepřizávají automaticky negativnější atributy Romům. Stručně řečeno, pokud mají negativní implicitní postoje neznamená to, že je budou vyjadřovat i explicitně. Platí to zvláště, jak psal autor u předchozí podhypotézy, v případě že je Rom posuzován jako jednatel.

H7: *IAT a BFP spolu nesouvisí.* Výsledky jsou částečně v shodě s hypotézou. Tyto dvě nepřímé techniky podle výzkumů Olsena a Fazia (2003) ($r = 0,05 - 0,13$) spolu výrazně nekorelují, což se autorovi dokázalo částečně prokázat. Důvodem je patrně, že každá metoda přistupuje k hodnocení Romů zcela odlišně. **H7A:** *IAT a BFP spolu souvisí u majoritních Čechů.* Tuto hypotézu se za pomoci statistické analýzy podařilo podpořit. Skutečně se neprokázal vztah mezi preferencí Čechů v IAT a rychlejšími reakcemi po fotografiích Čechů na kladná adjektiva a inhibicí reakcí na záporná adjektiva u evaluativního primingu. Především v testu BFP respondenti nehodnotili Čechy signifikantně pozitivně. **H7B:** *IAT a BFP spolu nesouvisí u Romů.* Na základě statistických důkazů lze s opatrností hypotézu zamítnout. Výsledky lze interpretovat tak, že metody budou spolu souviset spíše u skupin, které jsou menšinové než u majority, kde výsledky nebudou signifikantní.

I přes důkladné plánování a realizování výzkumu je nutno zmínit některé limity, které se ve výzkumu objevily. Prvním nedostatkem je výběr vzorku a s ním spojený malý počet respondentů. Probandi byli podle zvolených kritérií osloveni, zda se chtějí zúčastnit výzkumu a na nich byla volba, zda se zapojí do výzkumu či odmítnou. Metoda prostého záměrného výběru patří do nepravděpodobnostních výběrů vzorku, proto není spolehlivá pro provádění obecných generalizací na celou populaci. Také malý počet respondentů, konkrétně 86 znesnadňuje interpretaci získaných dat.

Další omezení se týkalo explicitních testů. Ve Škále postojů k Romům by znění některých položek zřejmě potřebovalo mírnou reformulaci. Např. položka č. 4: *Jsem stejně spokojený/á, je-li mým nadřízeným Rom, jako je-li jím Čech.* K této položce by se hodilo dodat, že si proband umí představit situaci, kdyby jeho nadřízeným byl Rom, jelikož při vyplňování se participanti nejčastěji ptali právě na tento výrok, protože s touto situací neměli žádnou přímou zkušenost. Ve valenci stereotypu bylo pro respondenty namáhavé vymyslet nějaké typické charakteristiky, jak pro Romy, tak i pro Čechy. To zapříčinilo, že dat z tohoto dotazníku není mnoho a mohou chybět některé další typické vlastnosti, které v důsledku časového omezení nebyly zapsány do archu.

Limitace se vyskytly i v implicitních testech. Test afektivního primingu byl i přes zkrácení některých úkolů z původní verze pro probandy příliš dlouhý. Respondenti často kladli dotazy, kdy už test skončí nebo kolik položek k zodpovězení ještě zbývá. Z toho můžeme vyvozovat, že nadšení a pozornost mohly ke konci testu klesat a to se mohlo projevit v konečných výsledcích jednotlivých respondentů.

Přestože se vyskytlo ve výzkumu několik omezení, podařilo se potvrdit 5 hlavních hypotéz a odpovědět na 2 výzkumné otázky. Doporučení pro další výzkumná bádání v této oblasti jsou následující. K případnému zamyšlení se nabízí porovnat majoritní Čechy a Romy v této testové baterii jako 2 skupiny. Také by bylo zajímavé zkoumat, jak reagují majoritní Češi na romská a neromská jména v Implicitním asociačním testu (viz Dasgupta et al., 2000).

10 Závěr

Pro tento výzkum bylo formulováno celkem sedm hlavních hypotéz, u kterých se autor pokusil zjistit soulad s výsledky. Šest ze sedmi hlavních hypotéz bylo v souladu s výsledky a jedna hlavní hypotéza se nepotvrdila. Dále se autor snažil nalézt odpovědi na dvě výzkumné otázky.

V obou výzkumných otázkách se autor zabýval negativními i pozitivními atributy, které majoritní Češi připisují sobě nebo Romům. První výzkumná otázka: Jaké atributy nejčastěji připisují majoritní Češi sami sobě? Těmi například byly pracovitost, závistivost, přátelskost a vypočítavost. Druhá výzkumná otázka: Jaké atributy nejčastěji připisují majoritní Češi Romům? Mezi nejčastější odpovědi se řadily lenost, soudržnost, hlučnost, agresivita.

Ve výzkumu byl učiněn základní předpoklad, že majoritní Češi budou pozitivněji hodnotit v přímých i nepřímých technikách zjišťování postojů sami sebe a Romy negativněji, což se díky výsledkům třech hlavních hypotéz (H1, H3 a H4) potvrdilo, protože u všech tří byla zjištěna statistická hladina významnosti.

Existující vztah mezi přímými technikami byl potvrzen za pomoci výsledků druhé hypotézy (H2) a jejích dvou doplňujících hypotéz (H2A a H2B). Naopak u nepřímého měření byl předpoklad, že spolu metody nesouvisí a u implicitních postojů byly nalezeny rozporuplné výsledky u subhypotéz sedmé hypotézy (H7). To platí u subhypotézy (H7A), která vzájemný nesoulad potvrdila a (H7B), u které byla nalezena spojitost, ale u této subhypotézy byla vyslovena pochybnost ohledně zjištění, jelikož výsledek je na hranici signifikance. Proto lze uvažovat o tom, že spolu IAT a BFP nesouvisí.

Dále byla zjišťována korelace mezi přímými a nepřímými technikami měření postojů. Neexistence vztahu mezi přímými technikami a IAT byla vyvrácena díky výsledkům páté hypotézy (H5) a jejích pomocných hypotéz (H5A a H5B) a neshoda mezi přímými technikami a BFP byla prokázána podle zjištění šesté hypotézy (H6) a jejích dvou podhypotéz (H6A a H6B).

SOUHRN

Diplomová práce se zabývala především rasovými postoji k romské menšině. V teoretické části byla představena problematika postojů a jeho složek. Hlavní důraz práce je kladen na implicitní a explicitní postoje, u kterých jsou detailně popsány způsoby měření, implicitní modely a vzájemný vztah implicitních a explicitních postojů. Dále byl vymezeny stereotyp a předsudek. Poté byla pozornost věnována rasismus a jeho tradičním a moderním formám. V neposlední řadě byly popsány znaky romského spoluobčana a vylíčen vztah mezi majoritou a romskou menšinou.

V praktické části byl zkoumán vztah mezi implicitními a explicitními postoji pomocí dvou přímých (Valence stereotypů Romů a Čechů a Škála postojů k Romům) a dvou nepřímých technik (IAT a BFP) Výzkum byl proveden na vzorku 86 respondentů většinové společnosti prostřednictvím záměrného prostého výběru a zjišťovány byly jejich postoje k romské etnické menšině.

Výsledky obou technik přímého měření prokázaly souvislost mezi sebou, avšak techniky nepřímého měření spolu výrazně nekorelovaly. Mezi technikami přímými a nepřímými byl nalezen vztah pouze mezi IAT a oběma přímými technikami u BFP nalezen vztah nebyl. Jednotlivé výsledky jsou poté shrnuty a interpretovány v diskuzi.

Za největší přínos práce autor považuje zjištěný vztah mezi Implicitním asociačním testem a technikami měřící explicitní postoje na jeho výzkumném souboru. Tento vztah se v mnoha zahraničních výzkumech nepotvrdil, na základě toho je možné tvrdit, že byl zjištěn překvapivý výsledek. Taktéž autorův výzkum naznačil, že mezi sebou techniky měřící implicitní postoje nekorelují, pravděpodobně z toho důvodu, že každá měří něco jiného.

Podle autorova výzkumu vyplývá, že zřejmě v České republice přetrvávají negativní postoje k romské menšině. To potvrzují závěry, že majorita připisuje stále Romům negativní stereotypy a zároveň Romové nejsou spjaty s velkým množstvím pozitivních atributů. Autor se domnívá, že se situace v budoucnosti pravděpodobně nezmění a jistě bude i eskalovat, pokud se situace nezačne lépe řešit oběma zúčastněnými stranami.

ZDROJE A POUŽITÁ LITERATURA

ADORNO, Theodore, W., FRENKEL-BRUNSWIK, Else, LEVINSON, Daniel, J. and SANFORD, Nevitt, R. *The authoritarian personality*. New York: Harper and Row., 1950. ISBN 13: 9780060301507.

ALLPORT, Gordon, W. Attitudes. In Carl MURCHISON, ed.. *Handbook of Social Psychology*. Worcester: Clark University Press, 1935, 798-844p. ISBN neuvedeno

ALLPORT, Gordon, W. *O povaze předsudků*. Přeložil Eduard Geissler. Praha: Prostor, 2004. ISBN 80-7260- 125-3.

ASHMORE, Richard, I. and DEL BOCA, Frances, K. Conceptual approaches to stereotypes and stereotyping. In David I. HAMILTON, ed. *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior* Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1981, 1-36p. ISBN 13: 978-08-9859-081-4.

ASENDORPF, Jens, B., BANSE, Rainer and MÜCKE, Daniel. Double dissociation between explicit and implicit personality self-concept: The case of shy behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2002, Vol. 83, No. 2, 380–393p. DOI:org/10.1037/0022-3514.83.2.380. Dostupné z: <https://www.psychologie.unibonn.de/abteilungen/sozial-undrechtspsychologie/mitarbeiter/prof.-dr.-rainer-banse/1asendorpfbansemucke2002-doublediss.pdf>

ABOUD, Frances. E. *Children and prejudice*. Oxford: Blackwell, 1988. ISBN 13: 9780631149415.

ABOUD, Frances, E. and AMATO, Maria. Developmental and socialization influences on intergroup bias. In Rupert BROWN and Samuel L. GAERTNER, eds. *Blackwell handbook in social psychology: Vol. 4. Intergroup processes*. Oxford: Blackwell, 2001, 65-85p. ISBN 13: 978-0-631-21062-7

- BAR-ANA Yoav, NOSEK, Brian. A. and VIANELLO, Michelangelo. The Sorting Paired Features Task: A Measure of Association Strengths. *Experimental Psychology*. 2009. Vol. 56, No. 5, 329-343p. DOI:org/10.1027/1618-3169.56.5.329. Dostupné z: <http://projectimplicit.net/nosek/papers/BNV2009.pdf>
- BARGH, John, A. The four horsemen of automaticity: Intention, awareness, efficiency, and control as separate issues. In Robert S. WYER Jr. and Thomas K. SRULL, eds. *Handbook of Social Cognition*. 2. ed. Vol. 2. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1994, No1, 1-40p. ISBN 13: 978-0805810578
- BARNES-HOLMES, Dermot, BARNES-HOLMES, Yvonne, STEWART, Ian, and BOLES, Shawn. A sketch of the Implicit Relational Assessment Procedure (IRAP) and the Relational Elaboration and Coherence (REC) model. *The Psychological Record*. 2010, Vol. 60, No.3, 527-542p. ISSN 0033-2933. Dostupné z: <http://opensiuc.lib.siu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=tpr>
- BIERNAT, Monica, R. and CRANDALL, Christian, S. Racial attitudes. In John. P. ROBINSON, Phillip R. SHAVER and Lawrence S. WRIGHTSMAN, eds. *Measures of political attitudes*. San Diego: Academic Press, 1999, 297-411p. ISBN 13: 9780125902458.
- BLAIR, Irene, V. Implicit stereotypes and prejudice. In Gordon B. MOSKOWITZ ed. *Cognitive Social Psychology: The Princeton Symposium on the Legacy and Future of Social Cognition*. Mahwah: Erlbaum, 2001, 359–374p. ISBN 13: 978-0805834147.
- BRIÑOL, Pablo and PETTY, Richard. E. A history of attitudes and persuasion research. In Arie W. KRUGLANSKI and Wolfgang STROEBE, eds. *Handbook of the History of Social Psychology*. New York: Psychology Press, 2012, 283-320p. ISBN 13: 978-1-84872-868-4.

- CLARK, Rodney, COLEMAN, Apollonia, P. and NOVAK, Jeremy, D. Brief report: initial psychometric properties of the everyday discrimination scale in black adolescents. *Journal of Adolescence*. 2004, Vol. 27, No.3, 363–368p. DOI:10.1016/j.adolescence.2003.09.004. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/8547505_Brief_report_Initial_psychometric_properties_of_the_everyday_discrimination_scale_in_black_adolescents
- CORENBLUM, Barry and ANNIS, Robed, C. Development of Racial Identity in Minority and Majority Children: An Affect Discrepancy Model. *Canadian Journal of Behavioral Science*. 1993 Vol. 25, No. 4, 499-521p. DOI:org/10.1037/h0078858. Dostupné z: <http://www3.brandonu.ca/library/cjns/16.1/Corenblum.pdf>
- CRANDALL, Christian, S. and ESHLEMAN, Amy. A justification-suppression model of the expression and experience of prejudice. *Psychological Bulletin*. 2003, Vol. 129, No, 3, 414-446p. DOI:org/10.1037/0033-2909.129.3.414. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12784937>
- CUNNINGHAM, William, A., PREACHER, Kristopher, J. and BANAJI, Mahzarin, R. Implicit Attitude Measures: Consistency, Stability, and Convergent Validity. *Psychological Science*. 2001, Vol. 12, No 2, 163-170p. DOI:10.1111/1467-9280.00328. Dostupné z: <http://socialneuro.psych.utoronto.ca/implicit%20attitude%20measures.pdf>
- CVVM, Sociologický ústav AV. ČR. *Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti - duben 2013*. [online]. ©2013, 21.5.2013 [cit. 2016-06-20]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7017/f3/ov130521.pdf
- CVVM, Sociologický ústav AV. ČR. *Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti – duben 2014*. [online]. ©2014, 14.5.2014 [cit. 2016-06-20]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7230/f3/ov140514.pdf

- CVVM, Sociologický ústav AV. ČR. *Romové a soužití s nimi ocima české veřejnosti – duben 2015*. [online]. ©2015, 2.6.2015 [cit. 2016-06-20]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/vztahy-a-zivotni-postoje/romove-a-souziti-s-nimi-ocima-ceske-verejnosti-duben-2015>
- CVVM, Sociologický ústav AV. ČR. *Bezpečnostní rizika pro Českou republiku - prosinec 2015*. [online]. ©2015, 11.1.2016 [cit. 2016-06-20]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7483/f3/ov160111.pdf
- CVVM, Sociologický ústav AV. ČR. *Postoj české veřejnosti k přijímání uprchlíků - květen 2016*. [online]. ©2016, 7.6.2016 [cit. 2016-06-20]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7565/f3/pm160607.pdf
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Národnostní struktura obyvatel - 2011*. [online]. ©2011, 30. 6. 2014 [cit. 2016-06-20]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf>
- DASGUPTA, Nilanjana, McGHEE, Debbie, E., GREENWALD, Anthony, G. and BANAJI, Mahzarin, R. Automatic Preference for White Americans: Eliminating the Familiarity Explanation. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2000, Vol. 36, No. 3, 316–328p. DOI:10.1006/jesp.1999.1418. Dostupné z: http://www.people.fas.harvard.edu/~banaji/research/publications/articles/2000_Dasgupta_JESP.pdf
- De HOUWER, Jan. The extrinsic affective Simon task. *Experimental Psychology*. 2003, Vol. 50, No. 2, 77-85p. DOI: 10.1026//1618-3169.50.2.77. Dostupné z: <http://www.liplab.ugent.be/pdf/EAST%20exppsy%2003.pdf>
- De HOUWER, Jan. What are implicit measures and why are we using them? In Reinout W. WIERS and Alan W. STACY, eds. *The handbook of implicit cognition and addiction*. Thousand Oaks: SAGE, 2006, 11-28p. ISBN 13: 9781412909747.

- De HOUWER, Jan and MOORS, Agnes. How to define and examine the implicitness of implicit measures. In Bernd WITTENBRINK and Norbert SCHWARTZ, eds. *Implicit measures of attitudes*. New York: Guilford Press, 2007. 179-194p. ISBN 13: 9781593854027
- De HOUWER, Jan, TEIGE-MOCIGEMBA, Sarah, SPRUYT, Adriaan and MOORS, Agnes. Implicit measures: A normative analysis and review. *Psychological Bulletin*. 2009, Vol. 135, No 3, 347–368p. DOI:10.1037/a0014211. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.728.47&rep=rep1&type=pdf>
- DEVINE, Patricia, G. Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1989, Vol. 56, No. 1, 5-18p. DOI:org/10.1037/0022-3514.56.1.5. Dostupné z: <http://web.comhem.se/u52239948/08/devine89.pdf>
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum. 3. vyd. 2002. ISBN 13: 978-80-246-0139-7
- DOVIDIO, John, F. and GAERTNER, Samuel, L. Stereotypes and evaluative intergroup bias. In: Diane MACKIE and David HAMILTON, eds. *Affect, Cognition and Stereotyping: Interactive Processes in Group Perception*. San Diego: Academic, 1993, 297-315p. ISBN 13: 9780124644106.
- DOVIDIO, John, F. and GAERTNER, Samuel, L. On the nature of contemporary prejudice: The causes, consequences, and challenges of aversive racism. In Jennifer L. EBERHARDT and Susan T. FISKE eds. *Confronting racism: The problem and the response*. Thousand Oaks: Sage, 1998, 3-32p. ISBN 13: 9780761903680.
- DOVIDIO, John, F. and GAERTNER, Samuel, L. Aversive racism. In Mark P. ZANNA, ed. *Advances in experimental social psychology*. Vol. 36. San Diego: Academic Press, 2004, , 1–51p. ISBN 13: 9780120152360.

- DOVIDIO, John, F., KAWAKAMI, Kerry, SMOAK, Natalie and GAERTNER, Samuel L. The roles of implicit and explicit processes in contemporary prejudice. In Robert E. PETTY, Russel H. FAZIO and Pablo BRIÑOL, eds. *Attitudes: Insights from the new implicit measures*. New York: Psychology Press, 2009, 165-192p. ISBN 13: 9780805858457.
- DOVIDIO, John, F., HEWSTONE, Miles, GLICK, Peter and ESSES, Victoria, M. Prejudice, Stereotyping and Discrimination: Theoretical and Empirical Overview. In John F. DOVIDIO, Miles HEWSTONE, Peter GLICK, and Victoria M. ESSES, eds. *The SAGE Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination*. London: SAGE, 2010, 3-28p. ISBN 13: 978-1-4129-3453-4.
- DOYLE, Anna, B. and ABOUD, Francis, E. A longitudinal study of White children's racial prejudice as a social-cognitive development. *Merrill-Palmer Quarterly*. 1995, Vol. 41, No. 2, 209-228p. ISSN 0272-930X. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/232562681_A_longitudinal_study_of_White_children's_racial_prejudice_as_a_social-cognitive_development
- EAGLY, Alice, H. and CHAIKEN, Shelly. *The psychology of attitudes*. Fort Worth: Harcourt, Brace, Jovanovich, 1993. ISBN 13: 9780155000971.
- FAZIO, Russel, H., CHEN, Jeaw-mei, McDONEL, Elizabeth, C. and SHERMAN, Steven, J. Attitude accessibility, attitude-behavior consistency and the strength of the object-evaluation association. *Journal of Experimental Social Psychology*. 1982, Vol. 18, No. 4, 339-357p. DOI:org/10.1016/0022-1031(82)90058-0. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/222230445_Attitude_Accessibility_Attitude-Behavior_Consistency_and_the_Strength_of_the_Object-Evaluation_Association
- FAZIO, Russel, H., SANBONMATSU, David, M., POWELL, Martha, C. and KARDES, Frank, R. On the Automatic Activation of Attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1986, Vol. 50, No. 2, 229-238p. DOI:org/10.1037/0022-3514.50.2.229. Dostupné z: http://www.communicationcache.com/uploads/1/0/8/8/10887248/on_the_automatic_activation_of_attitudes.pdf

- FAZIO, Russel, H. Multiple processes by which attitudes guide behavior: The MODE model as an integrative framework. In Mark P. ZANNA, ed. *Advances in Experimental Social Psychology*. San Diego: Academic Press. 1990 Vol. 23, 75-109p. ISBN 13: 9780120152230
- FAZIO, Russel, H., JACKSON, Joni, R., DUNTON, Bridget, C. and WILLIAMS, Carol, J. Variability in automatic activation as an unobtrusive measure of racial attitudes: A bona fide pipeline? *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995, Vol. 69, No. 6, 1013-1027p. DOI:org/10.1037/0022-3514.69.6.1013. Dostupné z: https://www.unimuenster.de/imperia/md/content/psyifp/aeechterhoff/wintersemester201112/attitudesandsocialjudgment/fazioduntonjackson_primbonafidepipel_jpsp1995.pdf
- FAZIO, Russel, H. and DUNTON, Bridget, C. Categorization by race: the impact of automatic and controlled components of racial prejudice. *Journal of Experimental Social Psychology*. 1997 Vol. 33, No. 5, 451–470p. DOI:10.1006/jesp.1997.1330. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/232581841_Categorization_by_Race_The_Impact_of_Automatic_and_Controlled_Components_of_Racial_Prejudice
- FAZIO, Russel, H. and TOWLES-SCWEN, Tamara. The MODE model of attitude-behaviour processes. In Shelly CHAIKEN and Yaacov TROPE, eds. *Dual-process theories in social psychology*. New York: Guilford Press, 1999, 97-116p. ISBN 13: 9781572304215.
- FAZIO, Russel, H. and OLSON, Michael, A. Implicit measures in social cognition research: their meaning and use. *Annual Review Psychology*. 2003, Vol. 54, No. 1, 297-327p. DOI:10.1146/annurev.psych.54.101601.145225. Dostupné z: <http://www2.psych.ubc.ca/~schaller/528Readings/FazioOlson2003.pdf>
- FAZIO, Russel, H. Attitude as object evaluations of varying strength. *Social Cognition*. 2007, Vol. 25, No. 5, 603-637p. DOI:10.1521/soco.2007.25.5.603. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2677817/>

- FRASER, Angus, M. *Cikáni*. Přeložila Marta Miklušáková. Praha: Lidové noviny, 1998. ISBN 807106212X.
- FREDRICKSON, George, M. *Rasismus. Stručná historie*. Přeložila Veronika Matysová Praha: BB/art, 2003. ISBN 80-7341-124-5.
- GABAL, Ivan. a kol. *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-86103-23-4.
- GAERTNER, Samuel, L. and DOVIDIO, John, F. The aversive form of racism. In John F. DOVIDIO and Samuel L. GAERTNER eds. *Prejudice, Discrimination and Racism*. Orlando FL: Academic Press, 1986, 61–89p. ISBN 13: 978-0-12- 221425-7.
- GAWRONSKI, Bertram and BODENHAUSEN, Galen, V. Associative and propositional processes in evaluation: An integrative review of implicit and explicit attitude change. *Psychological Bulletin*. 2006. Vol. 132, No. 5, 692–731p. DOI:10.1037/0033-2909.132.5.692. Dostupné z: <https://caa8e1207abdbbfdeadf27c36addf5c0a4a74aa.googledrive.com/host/0BzJP1GqBZxxKRXF2ZVJQcE9fTkk/documents/GB2006PB.pdf>
- GAWRONSKI, Bertram and BODENHAUSEN, Galen, V. Unraveling the processes underlying evaluation: attitude from the perspective of the APE model. *Social Cognition*. 2007, Vol. 25, No. 5, 687-717p. DOI.org/10.1521/soco.2007.25.5.687. Dostupné z: <https://caa8e1207abdbbfdeadf27c36addf5c0a4a74aa.googledrive.com/host/0BzJP1GqBZxxKRXF2ZVJQcE9fTkk/documents/GB2007SC.pdf>
- GAWRONSKI, Bertram and PAYNE, Keith, B., eds. *Handbook of implicit social cognition: measurement, theory, and applications*. New York: The Guilford Press, 2010, 19-37p. ISBN 13: 9781606236734.
- GAWRONSKI, Bertram a BODENHAUSEN, Galen, V. The associative–propositional evaluation model: Theory, evidence, and open questions. In James M. OLSON and Mark P. ZANNA, eds. *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. 44. 2011, 59–127p. ISBN 13: 978-0-12-385522-0

- GAWRONSKI, Bertram and CREIGHTON, Laura. A. Dual-process theories. In Donald. E. CARLSTON, ed. *The Oxford handbook of social cognition*. New York: Oxford University Press, 2013, 282-312p. ISBN 13: 9780199396801.
- GAWRONSKI, Bertram and De HOUWER, Jan. Implicit measures in social and personality psychology. In Harry T. REIS and Charles M. JUDD, eds. *Handbook of research methods in social and personality psychology*. 2. ed. New York: Cambridge University Press, 2014. 283-310p. ISBN 13: 9781107600751.
- GILBERT, Gustave, Mark. Stereotype persistence and change among college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1951, Vol. 46, No. 2, 245-254p. DOI:org/10.1037/h0053696. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/8809328_Stereotype_Persistence_and_Change_Among_College_Students
- GRAF, Peter and SCHACTER, Daniel. Implicit and Explicit Memory for New Associations in Normal and Amnesic Patients. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*. 1985, Vol. 11, No. 3, 501-518p. DOI:org/10.1037/0278-7393.11.3.501. Dostupné z: <http://scholar.harvard.edu/files/schacterlab/files/grafschacter1985.pdf?m=1442416192>
- GREEN, Nanny, L. Development of the Perceptions of Racism Scale. *Journal of Nursing Scholarship*. 1995, Vol. 2, No. 2, 141-146p. DOI:10.1111/j.1547-5069.1995.tb00838.x. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/7622167>
- GREENWALD, Anthony, G. and BANAJI, Mahzarin, R. Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*. 1995. Vol. 102, No. 1, 4-27p. DOI:10.1037//0033-295X.102.1.4. Dostupné z: http://faculty.washington.edu/agg/pdf/Greenwald_Banaji_PsychRev_1995.OCR.pdf

- GREENWALD, Anthony, G., McGHEE, Debbie. E. and SCHWARTZ, Jordan. K. L. Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1998, Vol. 74, No. 6, 1464-1480p. DOI:org/10.1037/0022-3514.74.6.1464. Dostupné z: http://faculty.washington.edu/agg/pdf/Gwald_McGh_Schw_JPSP_1998.OCR.pdf
- GREENWALD, Anthony, G., NOSEK, Brian, A. and BANAJI, Mahzarin. R. Understanding and Using the Implicit Association Test: I. An Improved Scoring Algorithm. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2003. Vol. 85, No. 2, 197-216p. DOI:org/10.1037/0022-3514.85.2.197. Dostupné z: <http://faculty.washington.edu/agg/pdf/GB&N.JPSP.2003.pdf>
- GREENWALD, Anthony, G., POEHLMAN, Andrew, T., UHLMANN, Eric, Luis and BANAJI, Mahzarin, R. Understanding and using the Implicit association test: III. Metaanalysis of predicted validity. *Journal of personality and social psychology*. 2009, Vol. 19, No. 1, 17-41p. DOI:10.1037/a0015575. Dostupné z: <http://faculty.washington.edu/agg/pdf/GPU&B.meta-analysis.JPSP.2009.pdf>
- HARLEY, Trevor, A. *The Psychology of Language: From Data to Theory*. 4. ed. East Sussex: Psychology Press, 2014 ISBN 13: 9781848720893.
- HENRY, P. J. and SEARS, David. O. The symbolic racism 2000 scale. *Political Psychology*. 2002, Vol. 23, No. 2, 253-283p. DOI:10.1111/0162-895X.00281. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/228010281_The_Symbolic_Racism_2000_Scale
- HENRY, P. J. and SEARS, David. O. Symbolic and modern racism. In John. H. MOORE, ed. *Encyclopedia of Race and Racism*. Vol. 3. Farmington Hill: Macmillan References, 2008, 111–112p. ISBN 0-02-866023-4.

- HEWSTONE, Miles. The 'ultimate attribution error'? A review of the literature on intergroup causal attribution. *European Journal of Social Psychology*. 1990. Vol. 20, No. 4. 311–335p. DOI:10.1002/ejsp.2420200404. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/232523397_The_'Ultimate_Attribution_Error'_A_Review_of_the_Literature_on_Intergroup_Causal_Attribution
- HLADÍK, Jakub. *Multikulturní výchova (Socializace a integrace menšin)*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2006. ISBN 80-7318-424-9.
- HNILICA, Karel. *Stereotypy, předsudky, diskriminace: pojmy, měření, teorie*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1776-3.
- HNILICA, Karel a Radová, Lia. Rasismus? Postoje? Ideologie? K determinantám etnických stereotypů. *Československá psychologie*. 2013. Roč. 57, č. 2, s. 144-161. ISSN 0009-062X. Dostupné z: <http://cspsy.ch.psu.cas.cz/result.php?from=795&to=795>
- HOFMANN, Wilhelm, GAWRONSKI, Bertram, GSCHWENDER, Tobias, LE, Huy and SCHMITT, Manfred. A meta-analysis on the correlation between the Implicit Association Test and explicit self-report measures. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2005, Vol. 31 No. 10, 1369-1385p. DOI:10.1177/0146167205275613. Dostupné z: [http://faculty.washington.edu/agg/IATmaterials/PDFs/Hofmann%20&%20al%20\(PB,2005\).pdf](http://faculty.washington.edu/agg/IATmaterials/PDFs/Hofmann%20&%20al%20(PB,2005).pdf)
- HOGG, Michael, A. and VAUGHAN, Graham, M. *Social Psychology*. 4 ed. London: Prentice-Hall, 2005. ISBN 13: 9780134331294.
- HUDLEY, Cynthia and GRAHAM, Sandra. Stereotypes of achievement striving among early adolescents. *Social Psychology of Education*. 2001, Vo.l. 5 No. 2, 201–224p. DOI:10.1023/A:1014438702266. Dostupné z: http://ace.ucr.edu/pubs_by_topic/4.%20Stereotypes%20of%20achievement.pdf
- JAKOUBEK, Marek. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub. 2004. ISBN 80-86140-21-0

- JANISZEWSKI, Chris and WYER, Robert, S. Content and process priming: A review. *Journal of Consumer Psychology*. 2014, Vol. 24, No. 1, 96-118p
DOI:10.1016/j.jcps.2013.05.006. Dostupné z:
<http://www.bm.ust.hk/mark/staff/Bob/mkwyer-JCP-2014-24-96.pdf>
- JIRASOVÁ, Martina, POSPÍŠIL, Milan a SULITKA, Andrej. Národnostní menšiny v České republice. In: Tatjana ŠIŠKOVÁ, ed. *Výchova k toleranci a proti rasismu. Multikulturní výchova v praxi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 89-122. ISBN 13: 978-80-7367-182-2.
- JONES, James. M. *Prejudice and racism*. 2 ed. New York: McGraw-Hill, 1997. ISBN 13: 978-0070331174.
- KARLINS, Marvin, COFFMAN, Thomas, L. and WALTERS, Gary. On the fading of social stereotypes: Studies in three generations of college students. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1969, Vol. 13, No. 1, 1-16p
DOI:org/10.1037/h0027994. Dostupné z:
https://www.researchgate.net/publication/17817551_On_the_Fading_of_Social_Stereotypes_Studies_in_Three_Generations_of_College_Students
- KATZ, Daniel and BRALY, Kenneth. Racial stereotypes of one hundred college students. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1933, Vol 28 No. 3, 280-290p. DOI:org/10.1037/h0074049. Dostupné z:
<http://psycnet.apa.org/index.cfm?fa=buy.optionToBuy&id=1934-03181-001>
- KATZ, Daniel. The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*. 1960, Vol. 24, No. 2, 163-204p. DOI:10.1086/266945. Dostupné z:
https://www.researchgate.net/publication/31145257_The_Functional_Approach_to_the_Study_of_Attitudes
- KATZ, Irwin. *Stigma: A social psychological analysis*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1981. ISBN 13: 9780898590784

- KATZ, Irwin and HASS, Glen, R. Racial ambivalence and American value conflict: Correlational and priming studies of dual cognitive structures. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1988, Vol. 55, No 6, 893–905p. DOI:10.1037/0022-3514.55.6.893. Dostupné z: <http://psycnet.apa.org/index.cfm?fa=buy.optionToBuy&uid=1989-15265-001>
- KINDER, Donald, R. and SEARS, David, O. Prejudice and politics: Symbolic racism versus racial threats to the good life. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1981, Vol. 40, No. 3, 414-431p. DOI:org/10.1037/0022-3514.40.3.414. Dostupné z: http://www.collingwoodresearch.com/uploads/8/3/6/0/8360930/kinder-sears__1981_.pdf
- KINDER, Donald, R. Prejudice and politics. In Leonie HUDDY, David O. SEARS and Jack S. LEVY, eds. *Handbook of Political Psychology*. 2 ed. Oxford University Press, 2013, 826-839p. ISBN 13: 9780199760107.
- KREKIČOVÁ, Eva. Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In Marta TONCROVÁ a Lucie UHLÍKOVÁ eds. *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR Brno, 2001, s 23. ISBN 80-85010-34-8.
- KRIEGER, Nancy, SMITH, Kevin, NAISHADHAM, Deepa., HARTMAN, Cathy and BARBEAU, Elizabeth, M. Experiences of discrimination: Validity and reliability of a self-report measure for population health research on racism and health. *Social Science & Medicine*. 2005, Vol. 61, No. 7, 1576–1596p. DOI:10.1016/j.socscimed.2005.03.006. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/7738341_Experiences_of_Discrimination_Validity_and_Reliability_of_a_Self-report_Measure_for_Population_Health_Research_on_Racism_and_Health
- KROSNICK, Jon, A., JUDD, Charles, M. and WITTENBRINK, Bernd. Attitude measurement. In Dolores ALBARRACIN, Blair T. JOHNSON and Mark P. ZANNA, eds. *The Handbook of attitudes*. Mahwah: Erlbaum, 2005. 21-76p. ISBN-13: 978-1-410-61282-3.

- KROSNICK, Jon, A. and SMITH, Wendy. A. Attitude strength. In Vilayanur S. RAMACHANDRAN, ed. Vol. 1. *Encyclopedia of human behavior*. San Diego: Academic Press, 1994. ISBN 13: 9780122269233.
- LANE, Kristin, A., BANAJI, Mahzarin, R., NOSEK, Brian. A. and GREENWALD, Anthony, G. Understanding and using the Implicit Association Test: IV. What we know (so far). In Bernd WITTENBINK and Norbert S. SCWARZ, eds. *Implicit measures of attitudes: Procedures and controversies*. New York: Guilford Press, 2007. 59–102p. ISBN 13: 978-1593854027
- LIEBKIND, Karmela. *Minority identity and identification processes: a social psychological study*. Helsinki: The Finish Society of Sciences and Letters, 1984. ISBN 13: 9789516531185.
- LIPPMANN, Walter. *Veřejné mínění*. Přeložil Ladislav Köppl. Portál: Praha. 2015. ISBN 13: 978-80-262-0939-3.
- LIVINGSTON, Robert, W. and BREWER Marylenn, B. What are we really priming? Cue-based versus categorybased processing of facial stimuli. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2002, Vol. 82, No 1, 5–18p. DOI:10.1037/0022-3514.82.1.5. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11811634>
- MACRAE, Neil, C., MILNE, Alan, B. and BODENHAUSEN, Galen, V. Stereotypes as energy-saving devices: A peek inside the cognitive toolbox. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1994, Vol. 66, No. 1, 37-47p. DOI:10.1037/0022-3514.66.1.37. Dostupné z: <http://psycnet.apa.org/index.cfm?fa=buy.optionToBuy&id=1994-29595-001>
- McCONAHAY, John, B. and HOUGH Jr. Joseph, C. Symbolic Racism. *Journal of social issues*. 1976, Vol. 32, No. 2. 23-45p. DOI:10.1111/j.1540-4560.1976.tb02493.x. Dostupné z: <http://psycnet.apa.org/index.cfm?fa=search.displayRecord&UID=1977-01060-001>
- McCONAHAY, John, B. Modern racism, ambivalence, and the Modern Racism Scale. In John F. DOVIDIO and Samuel L. GAERTNER, eds. *Prejudice, discrimination, and racism*. New York: Academic Press, 1986, 91–125p. ISBN 13: 9780122214257.

- McCONNELL, Allen, R. and LEIBOLD, Jill, M. Relations among the Implicit Association Test, discriminatory behavior, and explicit measures of racial attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2001, Vol. 37, No. 5, 435–442p. DOI:10.1006/jesp.2000.1470. Dostupné z:
https://www.researchgate.net/profile/Jill_Leibold/publication/223671302_Relations_Between_The_Implicit_Association_Test_Explicit_Racial_Attitudes_and_Discriminatory_Behaviour/links/55d4e17008ae1e6516637126.pdf
- McNEILLY, Maya, D., ANDERSON, Norman, B., ARMSTEAD, Cheryl, A., CLARK, Rodney, CORBETT, Marcella, ROBINSON, Elwood, L., PIEPER, Carl. F. and LEPISTO, Eva, M. The Perceived Racism Scale: A multidimensional assessment of the experience of white racism among African Americans. *Ethnicity and Disease*. 1996, Vol. 6 No. 1-2, 154-166p. ISSN 1049-510X. Dostupné z:
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8882844>
- MEADE, Adam, W. *Free IAT*: An open-source program to administer the implicit association test. *Applied Psychological Measurement*. 2009, Vol. 33, No. 8, 643p. DOI:org/10.1177/0146621608327803. Dostupné z:
<http://www4.ncsu.edu/~awmeade/FreeIAT/FreeIAT.htm>
- MIO, Jeffery, S., BARKER, Lori. and TUMAMBING, Jaydee, Santos. *Multicultural psychology*. 2. ed. New York: Oxford University Press, 2012. ISBN 13: 9780199766918.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- MORAVEC, Štěpán. Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. In Tomáš Hirt a Marek Jakoubek, ed. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení, Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 11 - 69. ISBN 8086898768.

- MOORS, Agnes, Adriaan SPRUYT a Jan DE HOUWER. In search of a measure that qualifies as implicit: Recommendations based on a decompositional view of automaticity. In Bertram GAWRONSKI and Keith B. PAYNE, eds. *Handbook of implicate social cognition: measurement, theory, and applications*. New York: The Guilford Press. 2010, 19 – 37p. ISBN 13: 9781606236734.
- MUCHA, Ivan. *Sociologie - základní texty*. Pelhřimov: 999, 2004. ISBN 80-86391-13-2.
- MURPHY, Sheila, T. and ZAJONC, Robert, B. Affect, cognition, and awareness: Affective priming with optimal and suboptimal stimulus exposures. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1993, Vol. 64, No. 5, 723-739p. DOI:org/10.1037/0022-3514.64.5.723. Dostupné z: <http://annenbergl.usc.edu/sites/default/files/2015/04/29/Affect,%20Cognition%20Sheila%20Murphy.pdf>
- NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0497-4.
- NEVILLE, Helen, A., LILLY, Roderick. L., DURAN, Georgia, LEE, Richard. M. and BROWNE, LaVonne. Construction and initial validation of the Color-Blind Racial Attitudes Scale (CoBRAS). *Journal of Counseling Psychology*. 2000, Vol. 47, No. 1, 59–70p. ISSN 0022-0167. Dostupné z: <http://www.psychwiki.com/dms/other/labgroup/Measu235sdgse5234234resWeek2/Lauren2/Neville2000.pdf>
- NOSEK, Brian, A. and BANAJI, Mahzarin. R. The go/no-go association task. *Social Cognition*. 2001, Vol. 19, No. 6, 625-666p. DOI:10.1521/soco.19.6.625.20886. Dostupné z: http://www.buyologyinc.com/latency_white_paper.pdf
- NOSEK, Brian. A., BANAJI, Mahzarin. R., and GREENWALD, Anthony. G. Harvesting group attitudes and beliefs from a demonstration website. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*. 2002, Vol. 6, No. 1, 101–115p. DOI:10.1037//1089-2699.6.1.101. Dostupné z: <http://projectimplicit.net/nosek/papers/harvesting.GroupDynamics.pdf>

- NOSEK, Brian, A., GREENWALD, Anthony. G. and BANAJI, Mahzarin, R. Understanding and using the Implicit Association Test: II. Method variables and construct validity. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2005. Vol. 31, No. 2, 166–180p. DOI:org/10.1177/0146167204271418. Dostupné z: <https://faculty.washington.edu/agg/pdf/NGB2005.PSPB.pdf>
- NOSEK, Brian, A. and BANAJI, Mahzarin, R. Implicit Attitude. In Tim BAYNE Axel CLEERMNANS and Patrick WILKEN, eds. *The Oxford Companion to Consciousness*, Oxford: Oxford University Press, 2009, 84-85p. ISBN 13: 9780198569510.
- OLSON, James, M. and MAIO, Greg, R. Attitudes in social behavior. In Theodore. Millon and Melvin J. Lerner, eds.. *Comprehensive handbook of psychology*. Vol. 5. Personality and Social Psychology. Hoboken: Wiley, 2003, 299-325p. ISBN 13: 9780471384045
- OLSON, Michael, J. and Fazio, Russel, H. RELATIONS BETWEEN IMPLICIT MEASURES OF PREJUDICE: What Are We Measuring? *Psychological Science*, 2003, Vol. 14, No. 6, 636-639p. DOI:org/10.1037/e633872013-734. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/14629698>
- OPERARIO, Don and FISKE, Susan, T. Racism equals power plus prejudice: A social psychological equation for racial oppression. In Jennifer Lynn EBERHARDT and Susan T. FISKE, eds. *Confronting racism: The problem and the response*. Thousand Oaks: Sage, 1998, 33-53p. ISBN 13: 9780761903680.
- OSGOOD, Charles, E., SUCI, George, J. and TANNENBAUM, Percy, H. *The measurement of meaning*. Chicago: University of Illinois Press, 1957. ISBN 13: 9780252745393
- PAYNE, Keith, B., Cheng, Michelle S., Govorun, Olesya and Stewart, Brandon, D. An inkblot for attitudes: Affect misattribution as implicit measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2005, Vol. 89 No. 3, 277-293p. DOI:10.1037/0022-3514.89.3.277. Dostupné z: <http://bkpayne.web.unc.edu/files/2015/02/Payne-et-al.-2005.pdf>

- PAYNE, Keith, B., BURKLEY, Mellisa and STOKES, Mark, B. Why do implicit and explicit attitude tests diverge? The role of structural fit. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2008, Vol, 94, No. 1, 16–31p. DOI:10.1037/0022-3514.94.1.16. Dostupné z:
https://psychology.okstate.edu/faculty/mburkley/Melissa_Burkley,_Ph.D._Social_Cognition_Lab/Publications_files/Payne,%20Burkley%20%26%20Stokes%2008-1.pdf
- PERKINS, Andrew, FOREHAND, Mark, R., GREENWALD, Anthony. G. and MASON, Dominika. Measuring the non-conscious: Implicit social cognition on consumer behavior. In Curtis P. HAUGTVEDT, Paul HERR and Frank KARDES, eds. *Handbook of Consumer Psychology*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 2007, 461 -475p. ISBN 13: 978-0805856033
- PETRÁŠ, René, PETRŮV, Helena a SCHEU, Harald. CH., ed. *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditorium, 2009. ISBN 978-80-87284-00-1.
- PETTIGREW, Thomas, F. Racial Change and Social Policy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 1979, Vol. 441 No. 1 114 - 131p. DOI:org/10.1177/000271627944100109. Dostupné z:
https://www.researchgate.net/publication/240695661_Racial_Change_and_Social_Policy
- PETTIGREW, Thomas, F. The ultimate attribution error: Extending Allport's cognitive analysis of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1979, Vol. 5, No. 4, 461–476p. DOI:10.1177/014616727900500407. Dostupné z:
http://www.academia.edu/24644368/The_Ultimate_Attribution_Error_Extending_Allports_Cognitive_Analysis_of_Prejudice
- PETTIGREW, Thomas, F. The mental health impact. In: Benjamin J. BOWSER, Raymond G. HUNT, eds. *Impacts of racism on White Americans*. Beverly Hills: Sage, 1981. 97–118p. ISBN 13: 9780803915947.

- PETTIGREW, Thomas, F. and MEERTENS, Roel, W. Subtle and blatant prejudice in Western Europe. *European Journal of Social Psychology*. 1995, Vol. 25, No. 1, 57-75p. DOI: 10.1002/ejsp.2420250106 Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/229733458_Subtle_and_Blatant_Prejudice_in_Western_Europe
- PETTY, Richard, E., FAZIO, Russel, H. and BRIÑOL, Pablo. The new implicit measures an overview. In Richard E. PETTY, Russel, H. FAZIO and Pablo BRIÑOL, eds. *Attitudes: Insights from the new implicit measures*. New York: Psychology Press, 2009, 3-18p. ISBN 13: 9780805858457
- PONTEROTTO, Josep,. G. The nature of prejudice revisited:Implications for counseling interventions. *Journal of Counseling and Development*. 1991, Vol. 70 No. 1, 216-224p. DOI:.org/10.1002/j.1556-6676.1991.tb01587.x . Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/232487978_The_Nature_of_Prejudice_Revisited_Implications_for_Counseling_Intervention
- ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme, jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-410-9
- POWELL, Martha, C. and FAZO, Russell, H. Attitude Accessibility as a Function of Repeated Attitudinal Expression. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1984, Vol. 10 No. 1, 139-148p. DOI: 10.1177/0146167284101016. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/243739546_Attitude_Accessibility_as_a_Function_of_Repeated_Attitudinal_Expression
- PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova. Teorie-praxe-výzkum*. Praha: ISV, 2001. ISBN 80-85866-72-2.
- PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 3. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 13: 978-80-7367-709-1.
- RADOVÁ, Lia. *Problematika implicitních a explicitních rasových postojů (na příkladu postojů Čechů k Romům)*. Praha, 2009. Diplomová práce. Pedagogická fakulta. Karlova univerzita. Katedra školní a pedagogické psychologie. Školitel Karel HNILICA.

- RANGANATH, Kate, A., SMITH, Colin, Tucker and NOSEK, Brian, A. Distinguishing automatic and controlled components of attitudes from direct and indirect measurement methods. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2008, Vol .44, No. 2 386-396p. DOI:org/10.1016/j.jesp.2006.12.008. Dostupné z: <https://www.projectimplicit.net/colintuckersmith/RSN2008.pdf>
- RIOS, Francisco and ZAMUDIO, Margaret, M. From traditional to liberal racism: Living racism in the everyday. *Sociological Perspectives*. 2006, Vol. 49, No. 4, 483-501p. DOI:10.1525/sop.2006.49.4.483. Dostupné z: http://cedar.wvu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=education_facpubs
- ROSENBERG, Milton, J. and HOVLAND Carl, Iver. Cognitive, Affective and Behavioral Components of Attitudes." In Milton. J. ROSENBERG, Carl. Iver. HOVLAND, William J. McGUIRE, Robert P. ABELSON and Jack W. BREHM, eds. *Attitude Organization and Change: An Analysis of Consistency Among Attitude Components*. New Haven: Yale University Press, 1960, 1-14p. ISBN 13: 9780300008647.
- SABIN Janice A., NOSEK, Brian, A., GREENWALD, Anthony, G. and RIVARA, Frederick, P. Physicians' Implicit and Explicit Attitudes About Race by MD Race, Ethnicity, and Gender. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*. 2009 Vol. 20 No. 3 896 - 913p. doi.org/10.1353/hpu.0.0185. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3320738/>
- SEKYT, Viktor. Romské tradice a jejich konfrontace se současností: Romství jako znevýhodňující faktor. In Marek JAKOUBEK a Tomáš HIRT, eds. *Romové: Kulturologické etudy: Etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 188-217. ISBN 80-86473-83-X.
- SCHACTER, Daniel, L. Implicit memory: history and current status. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*. 1987, Vol. 13, No. 3, 501–518p. DOI:org/10.1037/0278-7393.13.3.501. Dostupné z: <http://researchsupport.unt.edu/class/mike/5640/articles/Schacterimplicitmem87.pdf>

- SIDANIUS, Jim and PRATTO, Felicia. *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. New York: Cambridge University Press, 1999. ISBN 13: 9780521805407.
- SNYDER, Mark. On the self-perpetuating nature of social stereotypes. In David L. HAMILTON, ed. *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1981. 183-212p. ISBN 13: 9780898590814.
- SPENCE Alexa AND TOWNSEND Ellen Predicting behaviour towards genetically modified food using implicit and explicit attitudes. *British Journal of Social Psycholog.* 2007, Vol. 46, No. 2, 437-457p. DOI: 10.1348/014466606X152261. Dostupné z:
<http://www.psychology.nottingham.ac.uk/staff/ejt/Spence%20and%20Townsend%20-%20Predicting%20behaviour%20towards%20genetically%20modified%20food%20using%20implicit%20and%20explicit%20attitudes%20-%20web.pdf>
- SUE, Derald, Wing. *Microaggressions in Everyday Life: Race, Gender, and Sexual Orientation*. Hoboken: Wiley, 2010. ISBN 13: 9780470491409.
- ŠIMÍKOVÁ, Ivana, BUČKOVÁ, Petra a SMĚKAL, Vladimír. Kvalita multietnického soužití. In Pavel Navrátil a kol. *Romové v České společnosti*. Praha: Portál, 2003, s. 105-129. ISBN 80-7178-741-8.
- ŠIMÍKOVÁ, Ivana: Konceptualizace výzkumu, In Ivana ŠIMÍKOVÁ a Imrich VAŠEČKA, ed. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno: Barrister & Principal, 2004, s. 14. ISBN 80-7364009-0.
- ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9.
- ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Výchova k toleranci a proti rasismu: [multikulturní výchova v praxi]*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-182-2.

- ŠTĚCHOVÁ, Markéta a kol. *Romská minorita a postupy integrace*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002. ISBN 80-7338-008-0
- TERRACCIANO, Amalia et al. National character does not reflect mean personality trait levels in 49 cultures. *Science*. 2005, Vol. 310 No. 5745, 96-100p. DOI:10.1126/science.1117199. Dostupné z: http://psych.ut.ee/~jyri/en/Terracciano-et-al_Science2005.pdf
- THURSTONE, Louis, Leon. A law of comparative judgement. *Psychological Review*, 1927, Vol. 34, No. 4, 278-286p. DOI:org/10.1037/h0070288. Dostupné z: <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1928-00527-001>
- TRIANDIS, Harry. C. Attitudes and attitude change. New York: Wiley, 1971. ISBN 13: 9780471888314.
- UHLÍKOVÁ, Lucie. Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů. In Marta TONCROVÁ, a Lucie UHLÍKOVÁ, eds. *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR Brno, 2001, s. 51. ISBN 80-85010-34-8.
- VEČERKA, Kazimír. Romové a sociální patologie. In Romové v České republice. *Sešity pro sociální politiku*. Praha: Socioklub, 1999, s. 417-446, ISBN 80-902260-7-8.
- WHITLEY Jr, Bernard, E. and KITE, Mary, E. *The psychology of prejudice and discrimination*. 2. ed. Wadsworth, Belmont: Cengage Learning, 2010. ISBN 13: 978-0-495-81128-2.
- WILSON, Timothy, D., LINDSAY, Samuel and SCHOOLER, Tonya, Y. A model of dual attitudes. *Psychological Bulletin*. 2000, Vol. 107, No. 1, 101-126p. DOI:org/10.1037/0033-295x.107.1.101. Dostupné z: <http://www.people.virginia.edu/~tdw/dual.attitudes.pr.pdf>

- WITTENBRINK, Bernd, JUDD, Charles, M. and PARK, Bernadette. Evidence for racial prejudice at the implicit level and its relationships with questionnaire measures. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1997, Vol. 72, No. 2, 262-274p. DOI:org/10.1037/0022-3514.72.2.262. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.462.7827&rep=rep1&type=pdf>
- WOLF, Josef. *Lidské rasy a rasismus v dějinách a v současnosti: člověk a jeho svět. II.* vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-2460-099-4.
- WOOD, Wendy. Attitude change: Persuasion and social influence. *Annual Review of Psychology*. 2000, Vol. 51, No. 1, 539-570p. DOI:10.1146/annurev.psych.51.1.539. Dostupné z: <http://www3.psych.purdue.edu/~willia55/392F-'06/Wood-Influence.pdf>
- ZIMBARDO, Phillip, G., EBBESEN, Ebbe, B. and MASLACH, Christina. *Influencing Attitudes and Changing Behavior*. 2. ed. Reading: Addison Wesley, 1977. ISBN 13: 9780201087963.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 <i>Vnitřní skladba postoje (Rosenberg a Hovland In Rosenberg et al., 1960, s. 3)</i>	11
--	----

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Tabulka 1 <i>Shrnutí moderního a tradičního rasismu (Whitley a Kite, 2010 s. 221)</i>	40
Tabulka 2 Věkové rozložení respondentů	50
Tabulka 3 Vzdělání respondentů	50
Tabulka 4 Nejčastější atributy, které připisují majoritní Češi sami sobě	58
Tabulka 5 Nejčastější atributy, které připisují majoritní Češi sami sobě	58
Tabulka 6 Porovnání valence stereotypu Romů a valence stereotypu majoritních Čechů	60
Tabulka 7 Souvislost mezi valencí stereotypů majoritních Čechů a Romů	60
Tabulka 8 Souvislost mezi ŠPKR a Valencí majoritních Čechů	60
Tabulka 9 Souvislost mezi ŠPKR a Valencí Romů	60
Tabulka 10 D - skór Implicitního asociačního testu	61
Tabulka 11 Porovnání BFP mezi majoritními Čechy a Romy	62
Tabulka 12 ŠPKR a Valence stereotypů majoritních Čechů v souvislosti s IAT	62
Tabulka 13 Souvislost mezi Valencí Romů a IAT	62
Tabulka 14 ŠPKR a Valence majoritních Čechů v souvislosti BFP	63
Tabulka 15 Souvislost mezi Valencí Romů a BFP	63
Tabulka 16 Souvislost mezi IAT a majoritními Čechy v BFP	64
Tabulka 17 Souvislost mezi IAT a Romy v BFP	64
Graf 1 Normální rozložení u IAT	61

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 Testová baterie	95
Příloha 2 Použité fotografie	98

PŘÍLOHY

Příloha 1: Testová baterie

Informovaný souhlas

pro výzkumný projekt: Diplomová práce

období realizace: leden – duben 2016

řešitel projektu: Bc. Zdeněk Bartoš

Vážená paní, vážený pane,

obracíme se na Vás se žádostí o spolupráci na výzkumném projektu, jehož cílem je .....(*autor projektu vysvětlí cíle, popíše předmět výzkumu a výzkumné metody – srozumitelně pro laika*). Z účasti na projektu pro Vás vyplývají tyto výhody či rizika.....(*autor projektu popíše detailní výčet a poučení o všech výhodách a rizicích – srozumitelně pro laika*). Pokud s účastí na projektu souhlasíte, připojte podpis, kterým vyslovujete souhlas s níže uvedeným prohlášením.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše uvedeném projektu. Řešitel/ka projektu mne informoval/a o podstatě výzkumu a seznámil/a mne s cíli a metodami a postupy, které budou při výzkumu používány, podobně jako s výhodami a riziky, které pro mne z účasti na projektu vyplývají. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou použity jen pro účely výzkumu a že výsledky výzkumu mohou být anonymně publikovány.

Měl/a jsem možnost vše si řádně, v klidu a v dostatečně poskytnutém čase zvážit, měl/a jsem možnost se řešitele/ky zeptat na vše, co jsem považoval/a za pro mne podstatné a potřebné vědět. Na tyto mé dotazy jsem dostal/a jasnou a srozumitelnou odpověď. Jsem informován/a , že mám možnost kdykoliv od spolupráce na projektu odstoupit, a to i bez udání důvodu.

Jméno, příjmení a podpis řešitele projektu: _____

_____ V _____ dne: _____

Jméno, příjmení a podpis účastníka v projektu (zákonného zástupce): _____

V _____ dne: _____

Informace

Věk:

ID:

Pohlaví:

Vzdělání:

Škála postojů k Romům

- 1 naprosto nesouhlasím
- 2 nesouhlasím
- 3 spíše nesouhlasím
- 4 nemohu se rozhodnout
- 5 spíše souhlasím
- 6 souhlasím
- 7 naprosto souhlasím

1. Romové jsou schopni uvažovat logicky stejně dobře jako Češi.	1 2 3 4 5 6 7
2. Romové jsou díky diskriminaci často zbaveni příležitosti na dobrou práci.	1 2 3 4 5 6 7
3. Romové obvykle nejsou tak bystří jako Češi.	1 2 3 4 5 6 7
4. Jsem stejně spokojený/á, je-li mým nadřízeným Rom, jako je-li jím Čech.	1 2 3 4 5 6 7
5. Během posledních let vláda a média vyjádřily Romům více respektu, než si zaslouží.	1 2 3 4 5 6 7
6. V posledních letech se Romům dostalo více ekonomické pomoci, než kolik si zaslouží.	1 2 3 4 5 6 7
7. Češi a Romové nemohou být nikdy, ani jako blízcí přátelé, skutečně spokojeni jedni s druhými.	1 2 3 4 5 6 7
8. Romové pochází z méně schopné rasy, a proto na tom nejsou tak dobře jako většina Čechů.	1 2 3 4 5 6 7
9. Byl(a) bych ochotný(á) mít sexuální vztah s Romkou (Romem).	1 2 3 4 5 6 7
10. Ukrajinci, Vietnamci a mnoho jiných minorit se přeneslo přes předsudky a zlepšili se. Romové by měli udělat to stejné.	1 2 3 4 5 6 7

Valence stereotypů Majoritních Čechů a Romů

Prosím, zamyslete se, jaké osobnostní charakteristiky jsou příznačné pro příslušníky níže uvedených skupin. Uveďte takový počet vlastností, který je postačující k rozpoznání dané skupiny. Můžete užít jednoslovné výrazy (*milý*) nebo kratší výrazy složené z několika slov (*smysl pro rodinu*). (Výrazy uvádějte do sloupce „charakteristiky“.)

ČEŠI			
charakteristiky	+/-	charakteristiky	+/-

ROMOVÉ			
charakteristiky	+/-	charakteristiky	+/-

Dalším krokem nyní bude, že k jednotlivým charakteristikám, které jste sdělili, uvedete do sloupečku „+/-“ hodnocení žádoucnosti uvedené charakteristiky na škále od - 3 (velmi negativní) do + 3 (velmi pozitivní).

Příloha 2: Použité fotografie

MAJORITA

ROMOVÉ

VIETNAMCI

NOVÉ FOTOGRAFIE

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autora/ky: Bc. Zdeněk Bartoš

Studijní program: Psychologie (Mgr.) (PM)– N7701

Studijní obor: 7701T005 - Psychologie (Mgr.). (PMp)

Název práce: Implicitní a explicitní postoje vůči romskému etniku

Počet stran (bez příloh): 94

Celkový počet stran příloh: 5

Počet titulů české literatury a pramenů: 36

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 118

Počet internetových odkazů: 73

Vedoucí práce: Doc. Ph.Dr. Karel Hnilica CSc.

Rok dokončení práce: 2016

**Posudek vedoucího diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta: Zdeněk Bartoš
 Obor studia: psychologie
 Název práce: Implicitní a explicitní postoje vůči romskému etniku
 Vedoucí práce: doc. Karel Hnilica

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 94
 Počet stránek příloh: 5
 Počet titulů v seznamu literatury: 228

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Oborová přiléhavost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	x			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

x				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	x			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	x			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

	x			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

	x			
--	---	--	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

První část práce je nejprve věnována rozboru koncepcí explicitních a implicitních postojů, jejich vzájemných vztahů a nástrojů jejich měření. Pozornost je dále věnována různým teoriím rasismu. Rasismus je zde interpretován především coby komplexní postoj majority k etnickým a národnostním minoritám.

Ve druhé, empirické části autor seznamuje s výsledky šetření, které realizoval se souborem 86 respondentů. Jeho cílem bylo zjistit explicitní a implicitní postoje příslušníků majoritní skupiny ke své skupině a k Romům. K měření explicitních postojů použil dotazníky, k měření implicitních postojů dvě techniky – Test implicitních asociací (IAT) a Faziovu verzi afektivního primingu (BFP). Výsledky potvrzují, že respondenti mají ke své etnické skupině signifikantně kladnější explicitní i implicitní postoje.

Vcelku jde o velmi kvalitní práci, kterou by měl autor zpracovat do podoby článku.

Otázka: Je poměrně běžné, že má skupina kladnější postoje k sobě než k ostatním skupinám; není-li tomu tak, bývá to chápáno jako patologický jev. V čem podle vás spočívá potenciální nebezpečí tohoto preferování vlastní etnické nebo jinak definované skupiny?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Práce splňuje podmínky kladené na diplomovou práci.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: výborně

Datum, podpis:

30. 8. 2016

doc. Karel Hnilica

**Posudek vedoucího/oponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Bc. Zdeněk Bartoš

Obor studia: Psychologie

Název práce: Implicitní a explicitní postoje vůči romskému etniku

Vedoucí/oponent práce: Mgr. Ing. Eva Dubovská

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 94

Počet stránek příloh: 5

Počet titulů v seznamu literatury: 154

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Oborová příléhavost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		x		
--	--	---	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

	x			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

x				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části

	x			
--	---	--	--	--

v daném tématu

Návaznost kapitol a subkapitol

	X			
--	---	--	--	--

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

	X			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

	X			
--	---	--	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

V diskusi zmiňujete, že použití nástroje valence stereotypu nepřineslo očekávané výsledky. Co bylo podle Vás důvodem – nemohlo to být například zněním zadání, anebo poradím, v jakém byly jednotlivé nástroje administrovány?

Plánujete výsledky svého výzkumu publikovat a kde?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Gratuluji autorovi k vynikající diplomové práci, která výrazně převyšuje standardní kvalitu závěrečných prací na naší škole. To se projevuje jednak ve vysoké úrovni odborného textu v teoretické části, tak i v náročnosti zvolené metodologie a zpracování dat v části empirické.

Silné stránky práce

- čtivá a stylisticky zdařilá teoretická část
- práce s aktuální literaturou, nadprůměrné využití zahraniční literatury (118 pramenů)
- zvolena náročná metodologie s kombinací různých měřících nástrojů
- vhodnost použitých metod ověřena v pilotní studii
- práce vhodná k publikaci v odborném tisku

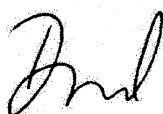
Slabé stránky práce:

- jinak vysokou úroveň práce zbytečně snižují poměrně časté překlepy
- v popise metodologie výzkumu mi chybí: detaily ohledně výběru vzorky – jak byli respondenti kontaktováni, jak a kde probíhal sběr dat, jaké bylo pořadí při administraci měřících nástrojů

Doporučení k obhajobě: doporučuji/nedoporučuji*

Navrhovaná klasifikace:
VÝBORNÝ

Datum, podpis: 14.9.2016

*

nehodící se, škrtněte